

GÖTEBORGS UNIVERSITET
INST FÖR KOST- OCH IDROTTSVETENSKAP

Maskuliniteter och femininiteter i läroböcker i idrott och hälsa

En kvalitativ innehållsanalys

Charlotte Ingebrigtsen och Li Persson

Rapportnummer:	VT14-21
Uppsats:	15 hp
Kurs:	IDG350
Nivå:	Grundnivå
Termin/år:	Vt/2014
Handledare:	Karin Grahn
Examinator:	Monica Petersson

GÖTEBORGS UNIVERSITET
INST FÖR KOST- OCH IDROTTSVETENSKAP

Rapportnummer:	VT14-21
Titel:	Maskuliniteter och femininiteter i läroböcker i idrott och hälsa - En kvalitativ innehållsanalys
Författare:	Charlotte Ingebrigtsen och Li Persson
Kandidatuppsats:	15 hp
Kurs:	IDG350
Nivå:	Grundnivå
Handledare:	Karin Grahn
Examinator:	Monica Petersson
Antal sidor:	45
Termin/år:	Vt/2014
Nyckelord:	femininiteter, genus, idrott och hälsa, läromedel, maskuliniteter

Sammanfattning

Framställningen av män och kvinnor i läromedel kan påverka elevers bilder av och kunskaper om kön och jämställdhet inom idrott och hälsa, beroende på hur läromedlen används och problematiseras i undervisningen. Därför är det viktigt att både elever och lärare blir medvetna om läromedlens budskap. Det har också idrottsvetenskaplig relevans eftersom den kunskap som skapas om människor utifrån ett idrottsligt perspektiv också inkluderar genusassociationer om hur en idrottande man eller kvinna bör vara och om hur de ska utöva idrott eller fysisk aktivitet på ett lämpligt sätt. Vårt syfte är att undersöka hur maskuliniteter respektive femininiteter och relationen dem emellan framställs i det idrotts- och hälsorelaterade innehåll som presenteras i läroböcker i idrott och hälsa för gymnasiet. Våra frågeställningar utgår från syftet och handlar om hur maskuliniteter, femininiteter och relationerna dem emellan framställs. Vi har valt att genomföra en kvalitativ innehållsanalys av två läroböcker i idrott och hälsa för gymnasiet. Vårt resultat visar på tre framträdande och återkommande maskuliniteter: Den idrottande mannen, Den ohälsosamma mannen och Den äventyrliga mannen. Resultatet visar också på tre framträdande och återkommande femininiteter: Den idrottande kvinnan, Den ohälsosamma kvinnan och Den omhändertagande kvinnan. Dessa kategorier skapas ofta i förhållande varandra, men också ibland genom ett särskiljande. Relationen mellan och inom maskuliniteter och femininiteter är en viktig del i hur dessa skrivs fram i läroböckerna. Vi har även kunnat utläsa vissa hegemoniska ideal och genusregimer i den bild som ges i läroböcker i idrott och hälsa. Vår undersökning påvisar också att läroböckerna framställer och skapar vissa stereotypa bilder av män och kvinnor, vilket både lärare och elever bör bli medvetna om. Läroböckerna reproducerar vissa traditionella föreställningar, men försöker också att problematisera och på så sätt utmana rådande normer. Genom att problematisera läroböckerna i undervisningen kan ämnets syften uppnås.

Innehållsförteckning

1. Introduktion	5
1.1 Syfte	6
1.2 Frågeställningar	6
2. Teoretiska utgångspunkter	7
2.1 Kön och genus	7
2.2 Socialkonstruktivism och representation	7
2.3 Stereotyper och makt	8
2.4 Maskuliniteter och femininiteter	8
2.5 Genussystemet	10
3. Tidigare forskning	12
3.1 Genus i idrotten ur ett historiskt perspektiv	12
3.2 Genus i skolämnet idrott och hälsa	13
3.3 Definition och funktion läromedel	13
3.4 Undersökning av läromedel utifrån ett genusperspektiv	14
4. Metod	17
4.1 Val av metod och design	17
4.2 Urval och dataproduktion	17
4.3 Analys	18
4.4 Metodologiska överväganden	20
5. Resultat	22
5.1 Presentation av läroböcker	22
5.2 Maskuliniteter	22
5.3 Femininiteter	28
6. Diskussion	35
6.1 Metoddiskussion	35
6.2 Resultatdiskussion	36
6.3 Slutsatser och implikationer	40
Referenser	41
Bilaga 1 Förfrågan till förlag	44
Bilaga 2 Kategorier kodschema	45

Förord.

Vi skulle vilja tacka vår handledare Karin Grahn för hennes engagemang genom hela arbetet, det har varit ett mycket värdefullt stöd för oss. Det har varit särskilt roligt att arbeta med Karin eftersom hon varit mycket väl insatt i vårt ämne, och därför ständigt kommit med konstruktiv kritik. Vi är även mycket tacksamma gentemot förlagen Liber och Roos & Tegnér som bistått med exemplar av sina läroböcker, vilket gjorde vårt arbete möjligt.

Det har varit en period av hårt arbete och mycket nya tankar, och vi har upplevt arbetet som både utmanande och utvecklande. Vi har arbetat tillsammans under hela uppsatsarbetet, från de första tankarna om problemformulering till det slutgiltiga resultatet. Planering av studien, litteratursökning, undersökning, analys och diskussion har utarbetats tillsammans. Därför ställer vi oss båda bakom allt arbete och skrivande som ligger bakom den här uppsatsen.

Förhoppningsvis kommer denna uppsats att ge dig som läsare ny insikt och kunskap om hur män och kvinnor framställs inom idrott och hälsa. Vi önskar också att den väcker intresse och nya tankar om hur du tänker kring genus och olika ideal inom idrottens värld.

Charlotte och Li

1. Introduktion

Skolan skall enligt rådande lagar och regler verka för demokrati, jämlikhet och jämställdhet. Alla elever ska ha lika tillgång till skolan, lika rättigheter ska främjas och diskriminering ska motverkas (Skollagen, SFS 2010:800, kap1). Dessa grundprinciper ska genomsyra hela utbildningssystemet, inte minst skolans undervisning. Jämställdhet är en av dessa grundprinciper och tar sig bl.a. i uttryck i de olika ämnesplanerna, vilka undervisningen ska utgå från. I syftet för ämnet idrott och hälsa i gymnasiet står det att ”undervisningen ska medvetandegöra och motverka stereotypa föreställningar om vad som anses vara manligt och kvinnligt samt belysa konsekvenserna av olika kroppsideal. Den ska också behandla andra frågor om etik och moral i relation till idrottsutövande” (Skolverket, 2014). I samma ämnesplan beskrivs även de förmågor och kunskaper som undervisningen i idrott och hälsa ska utveckla hos eleverna. Totalt sju punkter finns och den sjätte punkten beskriver att eleverna ska utveckla en ”förmåga att etiskt ta ställning i frågor om könsmönster, jämställdhet och identitet i relation till idrotts- och motionsutövande” (Skolverket, 2014).

Idrott och hälsa är ett ämne som har utvecklats mycket genom åren och intentionerna med styrdokumentet idag är att ämnet ska ses som ett kunskapsämne, till skillnad från den tidigare synen att idrott och hälsa främst är ett praktiskt ämne (Larsson, 2012). Eleverna ska inte bara utveckla fysiska färdigheter utan de ska även utveckla kunskaper inom en rad olika områden, bl.a. om hur den egna kroppen fungerar, livsstilens betydelse för hälsan, friluftsliv, kulturella och sociala aspekter av fysisk aktivitet, säkerhet och nödsituationer, hälso- och miljöfrågor, ergonomi, kroppsideal och jämställdhet (Skolverket, 2014). Utvecklingen av ämnets syften och innehåll kan tänkas innebära att undervisningen blir mer teoretisk, och att läromedel i ämnet därmed används mer samt får en större betydelse. Förutom att betraktas som ett redskap i undervisningen kan läromedel även förstås “som en minnesbank för kunskap och kommunikation eller som en standard för social kontroll av accepterade kunskaper och giltiga ideologiska ställningstaganden” (Calderon, 2012).

Med tanke på skolans jämställdhetsuppdrag och ämnet idrott och hälsas syften så är det intressant att undersöka läromedel i ämnet utifrån ett genusperspektiv. Framställningen av män och kvinnor i läromedel kan påverka elevernas bilder av och kunskaper om kön och jämställdhet inom idrott och hälsa, beroende på hur läromedlen används och problematiseras i undervisningen. Tidigare granskades läromedel i förväg av statliga myndigheter, vilket är något som inte sker idag. Det är viktigt för lärare att bli medvetna om läromedlens budskap och vilken kunskap dessa kan förmedla, eftersom att det idag är lärarna själva som är ansvariga för kvalitetssäkringen och användandet av dem (Calderon, 2012). Det är också idrottsvetenskapligt relevant eftersom den kunskap som skapas om människor utifrån ett idrottsligt perspektiv också inkluderar genusassociationer om hur en idrottande man eller kvinna bör vara och om hur de ska utöva idrott eller fysisk aktivitet på ett lämpligt sätt.

Ett sätt att ta reda på hur män och kvinnor framställs i läromedlen är att undersöka vilka representationer som finns i dessa. Enligt socialkonstruktivisten Hall (1997) så är

representation processen där individer i en kultur skapar mening genom språket. Utgångspunkten är att människor skapar mening om olika saker och fenomen i en social kontext. Meningen är således en social konstruktion, sakerna och fenomenen i sig saknar en fast och sann mening. Därför är betydelsen föränderlig och olika, både över tid och mellan kulturer (a.a.). Representationer (som t.ex. vad det innebär att vara kvinna eller man, hur idrott bör utövas, eller vad som är hälsosamt och ohälsosamt) kan utifrån ett socialkonstruktivistiskt perspektiv tänkas återspegla, påverka och skapa de normer och ideal som finns inom en kultur. Hur män och kvinnor representeras i läromedel i idrott och hälsa kan därför tänkas uttrycka och skapa normer för hur män respektive kvinnor ska utöva idrott och leva hälsosamt. Därför bör både elever och lärare bli medvetna om läromedlens budskap.

Skolverket har gjort utredningar om läromedel i fysik, biologi/naturkunskap, historia, religionskunskap och samhällskunskap, där ett antal läromedel i dessa ämnen granskats och analyserats utifrån ett jämställdhets- och genusperspektiv (Berge & Widding, 2006; Wright, 1999). Läromedel för idrott och hälsa ingick inte i dessa undersökningar. De studier som tidigare gjorts om läromedel i idrott och hälsa avseende läroplanen Gy11 är få. Det finns inga vetenskapliga undersökningar på en högre nivå om ämnet, däremot finns ett mindre antal studentuppsatser publicerade. Därför anser vi att det finns utrymme för och behov av ytterligare studier.

1.1 Syfte

Syftet är att undersöka hur maskuliniteter respektive femininiteter och relationen dem emellan framställs i det idrotts- och hälsorelaterade innehåll som presenteras i läroböcker i idrott och hälsa för gymnasiet.

1.2 Frågeställningar

Frågeställningarna utgår från syftet ovan och lyder enligt följande:

1. Vilka maskuliniteter framställs i läroböcker i idrott och hälsa?
2. Vilka femininiteter framställs i läroböcker i idrott och hälsa?
3. Hur framställs relationen mellan och inom maskuliniteter och femininiteter?

2. Teoretiska utgångspunkter

Vi kommer här att presentera de teoretiska utgångspunkterna kring kön, genus, representation och stereotyper som ligger till grund för uppsatsen. Den teoretiska ansatsen utgörs framförallt av socialkonstruktivismen och teorier om maskuliniteter och femininiteter samt genussystemet.

2.1 Kön och genus

Det finns olika definitioner av och teorier om kön och genus, och begreppen används på varierande sätt. Kön kan användas både för att beteckna det biologiska könet och det som ryms i genusbegreppet. Enligt nationalencyklopedin (NE) är genus ett ”begrepp inom humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning och teoribildning som används för att förstå och urskilja de föreställningar, idéer och handlingar som sammantagna formar människors sociala kön” (NE, 2014a). Genus är ett begrepp som blivit en vanlig övergripande benämning på hela fältet och används som en sammanfattning av hur en viss kultur ger mening åt föreställningen om att människor förekommer i två biologiska kön. Enligt Connell (2009) tar de samhälleliga diskussionerna om genus ofta sin utgångspunkt i den dikotomiska föreställningen om att människan förekommer i två biologiska kön, vilket leder till att genus i sin vanligaste användning syftar på ”den kulturella skillnad mellan män och kvinnor som bottnar i den biologiska uppdelningen hanar och honor” (s. 23). Författaren vänder sig emot denna definiering av genus och menar att genusteorier som bygger på dikotomier och skillnader missar viktiga aspekter av genus, så som: likheter, mönster kvinnor emellan och mönster män emellan, processer utanför den enskilda individen, och gemensamma insatser i samhället. Connell anser att dessa genusteorier går emot och förenklar mänskligt liv och förespråkar att släppa fokus på skillnaderna. Författaren menar att ”[g]enus framförallt handlar om de sociala relationer inom vilka individer och grupper agerar” (s. 24). Vidare fastslår Connell att genus är en social struktur, men av ett speciellt slag då den har ett särskilt förhållande till människokroppen. Enligt författaren kan kulturella mönster ibland avspegla kroppsliga skillnader, men att de ofta gör mer än så: de kan ibland överdriva, förneka, mytologisera och komplicera dem. Genus handlar enligt Connell ”om hur samhället förhåller sig till människokroppen och de många konsekvenser som det ’förhållningssättet’ får både i vårt privatliv och för mänsklighetens framtid”(s. 25).

2.2 Socialkonstruktivism och representation

Socialkonstruktivism används som ett paraplybegrepp för att beteckna de teorier som på något sätt betraktar kroppen och människan som något som skapas, formas, begränsas och ibland t.o.m. uppfinnes av samhället (Shilling, 2003). Enligt socialkonstruktivismen är därför *att vara man* eller *att vara kvinna* inget förutbestämt tillstånd, det är ett tillstånd under aktiv konstruktion. Simone de Beauvoirs klassiska citat ”man föds inte till kvinna, man blir det” används av Connell (2009) för att beskriva detta synsätt. Samma princip kan tillämpas på

män: man föds inte till man, man blir det. Manlighet och kvinnlighet är således inte av naturen givet. Trots detta är manligt och kvinnligt inte heller något som enbart påtvingas människan genom sociala normer. ”Människor konstruerar *sig själva* som maskulina eller feminina. Vi intar en plats i genusordningen – eller förhåller oss till den plats vi blivit tilldelade – genom vårt sätt att uppträda i det dagliga livet” (a.a., s. 19).

Enligt socialkonstruktivisterna Hall (1997) är representation processen där individer i en kultur skapar mening genom språket. Utgångspunkten är att människor skapar mening om olika saker och fenomen i en social kontext. Meningen är en social konstruktion, därför saknar saker och fenomen i sig själva en fixerad, sann eller slutlig mening. Detta innebär att betydelsen är föränderlig och olika, både över tid och mellan kulturer. Representation innefattar att skapa mening genom att länka samman tre olika dimensioner. Den första dimensionen avser det som kan kallas världen av saker, människor, händelser och upplevelser. Den andra avser den så kallade begreppsliga världen, vilken innefattar de mentala begrepp som vi bär omkring på i våra huvuden. Den tredje och sista dimensionen avser symbolerna, vilka är ordnade i språket och står för eller kommunicerar begreppen. Länken mellan dessa tre dimensioner och skapandet av mening är beroende av användandet av tolkningar. Tolkningsupprätthålls genom att människor kan koda och avkoda budskap mellan varandra, med andra ord att de kan kommunicera genom språket (a.a.). Eftersom representationer är föränderliga och skapade kommer innebörden av man och kvinna, manligt och kvinnligt, idrott och idrottare, hälsa och ohälsa o.s.v. att variera över tid och mellan kulturer.

2.3 Stereotyper och makt

Det är allmänt känt att människor har en tendens att förenkla verkligheten och att kategorisera andra och sig själva. Eftersom människan utsätts för en stor mängd intryck och information varje dag så behöver människan hantera och sortera inflödet på något sätt. Som ett led i denna kognitiva process skapas så kallade stereotyper. Nationalencyklopedin definierar stereotyper som en inom socialpsykologin ”förenklad, ofta allmänt omfattad föreställning om utmärkande egenskaper hos alla som tillhör en viss grupp, t.ex. nation, ras, religion eller kön, också en där man själv ingår” (NE, 2014b). Hall (1997) menar att stereotyper är en del av det som upprätthåller den sociala och symboliska ordningen. Han utgår från en definiering av stereotypisering som utmärks av reducering, essentialisering och fixering. Detta betyder att några få karaktärsdrag hos en person överdrivs, förstärks och förenklas, för att sedan betraktas som fasta och av naturen givna. Därför finns det en koppling mellan stereotypiseringens funktion och maktutövning i olika former. Stereotyper visar sig därför där maktobalanserna är som tydligast. Enligt Hall har kvinnor samt etniska och sexuella minoriteter genom historien blivit stereotypiserade i förhållande till en vit och heterosexuell manlig norm.

2.4 Maskuliniteter och femininiteter

Maskulinitet kan definieras som något kopplat till det manliga könet och de förväntningar som finns knutna till detta. Dessa förväntningar kan kopplas ihop med den internaliserade könsrollen, alltså att individen under sin uppväxt har socialiserats in i att vissa normer och

värderingar råder vilket leder till att det blir en del av individen själv (Connell, 1999). Samtidigt är maskulinitet en social konstruktion vilken "konstrueras i vardagslivet [och] de ekonomiska och institutionella strukturerna har stor betydelse" (a.a., s. 55). Maskulinitet är inte heller något fast:

Masculinity is not a fixed entity embedded in the body or personality traits of individuals. Masculinities are configurations of practice that are accomplished in social action and, therefore, can differ according to the gender relations in a particular social setting. (Connell & Messersmidt, 2005, s. 836)

Femininet kan definieras enligt samma principer och resonemang som maskulinitet gör. Connell (1987) menar att det finns olika versioner av maskuliniteter och femininiteter, där det inom dessa två råder hierarki. Denna hierarki beskrivs av Connell med termen hegemonisk maskulinitet. Det finns en maskulinitet som är överordnad andra maskuliniteter och konstrueras i relationen till dessa maskuliniteter, men också i relation till kvinnor och femininiteter. Det råder även en hierarki bland femininiteter. Connell kallar den mest önskvärda formen av femininitet för *emphasized femininity*. Även om detta kan liknas vid en hegemonisk femininitet så skulle den aldrig kunna dominera den hegemoniska maskuliniteten. Detta bygger på det globala strukturella faktum att det generellt sett finns en manlig dominans över kvinnor. *Emphasized femininity* är en del i att upprätthålla hierarkin där hegemonisk maskulinitet fortsätter att ha högst värde och utmanar aldrig den hegemoniska maskuliniteten, snarare förstärker den denna eftersom femininiteten bygger på att vara komplementär till maskuliniteten.

För att uppnå hegemonisk maskulinitet lyfter Connell heterosexualiteten som särskilt viktig. Även kroppsliga ideal som återfinns i media och hos idoler eller förebilder påverkar vad som anses hegemoniskt, och författaren förklarar den hegemoniska maskuliniteten som väldigt offentlig. Dessa ideal behöver nödvändigtvis inte spegla hur män är och ser ut, men det speglar en generell uppfattning om hur män skulle vilja vara och se ut. Det är denna önskan och eftersträvan hos män som gör att hegemoni uppstår, och att alla andra maskuliniteter sätter sig själva i relation till denna. Vad som definieras som en hegemonisk maskulinitet är inte något givet, utan kan variera och ersättas över tid (Connell, 1987; Connell & Messerschmidt, 2005).

Connells teori om hegemonisk maskulinitet har mött en del kritik. Vissa forskare menar att den har ett för heteronormativt synsätt på kön och att den utgår från att män och kvinnor är olika. I och med det, menar kritiker, så osynliggörs skillnader och utslutanden inom den egna gruppen män eller kvinnor. Kritik finns även mot att jämförelsen mellan mäns och kvinnors maktrelationer är direkt överförda till olika maskuliniteters maktrelationer. Connell är själv medveten om att teorin kan ha vissa brister och har därför, ungefär 20 år efter teorins uppkomst, gjort en uppdatering av teorin angående hegemonisk maskulinitet. Grundtanken i teorin menar Connell finns kvar, vilken är att det finns olika maskuliniteter samt att det råder en hierarki dem emellan och att detta leder till en hegemoni. Dock, menar Connell, att vissa huvudområden bör omformuleras så som: resonemanget kring de olika genushierarkierna,

dynamiken mellan maskuliniteter samt hur dessa skapas och socialt förkroppsligas. Resonemanget kring maktmönstret gällande mäns globala dominans över kvinnor anser Connell inte längre håller, och tycker därför att det bör förkastas. Connells omformulering av teorin öppnar upp för en större dynamik mellan maskuliniteter, och innebär att det inte är givet att det bara finns en hegemonisk maskulinitet på lokal nivå (Connell & Messerschmidt, 2005).

Connell (1987) menar att det finns en generell genusordning för vårt samhälle, samtidigt som det finns mer lokala institutionella genusordningar som författaren kallar för "genusregimer". Med genusregim menar författaren att olika typer av maskuliniteter och femininiteter kan konstrueras och variera inom olika institutioner. Olika genusmönster kan stå högre i rang och nå hegemoni. Denna lokala genusregim speglar då alltså de, inom just den institutionen, mer ideala och önskvärda egenskaperna, beteenden och attributen hos respektive kön, samt även de rådande relationerna dem emellan. Exempelvis kan skolan som institution anses ha en genusregim där flickor respektive pojkar förväntas uppträda på vissa sätt. Dessa genusregimer kan även variera från skola till skola. Grahn (2008) menar i sin avhandling att det råder olika genusregimer inom olika idrotter. Resonemanget om genusregimer kan appliceras på olika idrottskulturer, då det kan råda olika genusregimer beroende på idrott (t.ex. fotboll, friidrott, tennis) eller nivå av idrottsutövande (t.ex. elit, tävling, motionär). Det skulle också vara rimligt att anta att genusregimer kan skifta mellan lokala skolkulturer och även till och med mellan skolämnen.

2.5 Genussystemet

Hirdman (2007) har utarbetat en teori om ett genussystem, vilken kan förstås som en ordningsstruktur av kön. Hon menar att denna grundläggande könsordning kan ses som en förutsättning för sociala, politiska och ekonomiska strukturer i samhället. Vidare skriver Hirdman att detta system bygger på två generella principer eller logiker angående mönsterstrukturer. Dessa två principer är dikotomin och hierarkin. Alltså att vi tenderar att hålla isär de båda könen och att vi ser mannen som normen för det allmängiltiga och normala. Särhållningen kommer i uttryck genom föreställningar om manligt och kvinnligt, genom att ständigt belysa de biologiska skillnaderna, samt ett motsatstänkande där mannen ses som det positiva och kvinnor som det negativa. Hirdmans teori bygger på historisk forskning och beskriver därför genussystemet på en mer övergripande nivå, och inte på individnivå.

Utifrån genussystemet har Hirdman (2001) skapat tre formler som beskriver hur kvinnan kan betraktas i förhållande till mannen utifrån tankar om stereotypa föreställningar om kön:

- *A- icke A=grundformeln*. Där A är mannen och kvinnan ses som icke man (icke A). Kvinnan ses som en slags icke-varelse som beskrivs med vaghet, icke-existens och formlöshet. Hirdman problematiserar denna formel då det kan ses som svårt att använda sig av en stereotyp som inte finns, dock menar hon att denna formel är grunden för de två nästkommande formlerna.

- *A-a=jämförelsens formel.* Där är A mannen och a en ofullgånge man - kvinnan. Kvinnan ses som en bristfällig och svagare version av mannen, och a (kvinnan) vägs och mäts hela tiden i relation till mannen. Mannen ses som normen och a formas hela tiden i jämförelse med A.
- *A-B= den normativa formeln.* Denna formel bygger på kontraster, motsatser och dikotomier. Mannen och kvinnan är två helt olika sorter, könen är helt åtskilda och därför inte jämförbara. Kvinnan har egenskaper som mannen varken har eller vill ha.

Det finns en risk i att allt för stor utsträckning lägga fokus på skillnaden mellan kvinnor och män, vilket Connell (2009) har påpekat. Genussystemet möjliggör att se maktrelationer mellan kvinnor och män. I en analys av genusrelationer är det dock viktigt att vara medveten om att det även finns maktrelationer mellan olika femininiteter och mellan olika maskuliniteter. Hirdmans formler har använts inom ramen för idrottsvetenskaplig forskning på läromedel och resultatet pekade på formlernas användbarhet, men gav även förslag på att fler formler kan förekomma (Grahn, 2008a). Grahn påpekade vikten av att inte låsa sig vid Hirdmans formler, och att kunna se på dem kritiskt och laborera med dem. En formel som hon lyfter fram är B-b, vilken är en formel där kvinnor positioneras gentemot varandra. Exempelvis kan den vuxna kvinnan utgöra normen som flickan i puberteten ställs emot, eller så kan elitidrottsflickan betraktas som annorlunda och avvikande gentemot den normerande flickan. Forskaren lyfter också fram att även män och pojkar kan bli lilla a, d.v.s. att de positioneras gentemot varandra. I en sådan formel blir A den normerande och överordnade mannen/pojken, och a blir den avvikande, underordnade mannen/pojken. Dessa positioner kan t.ex. bero på faktorer som ålder och idrottsprestation (a.a.).

3. Tidigare forskning

I kommande kapitel kommer tidigare forskning om genus kopplat till idrott, ämnet idrott och hälsa och läromedel att presenteras.

3.1 Genus i idrotten ur ett historiskt perspektiv

Idrott kan historiskt sett ses som något som dominerats av män, och till en början var det bara män som fick idrotta. Egenskaper så som att vara aggressiv, tävlingsinriktad och stark tillskrevs männen (Olofsson, 1989). Under 1800-talet fick Linggymnastiken sitt genombrott, där kroppen och korrigeringen av den var det centrala. Gymnastiken var i första hand för män och med hjälp av kroppen var målet att fostra dem både fysiskt, psykiskt och moraliskt. Samma förhållningssätt gällde både inom krigsmakten och på läroverken. Ling såg (som det har gjorts även tidigare) den manliga kroppen som en vacker och fulländad kropp, och tillskrev därför även de estetiska övningarna som manliga (Larsson, 2005).

Även om den svenska idrottsrörelsen, som var stor i Sverige under 1900-talets första hälft, sågs som något folkligt var fortfarande kvinnorna ofta uteslutna. Olofsson (1989) anser att ett mer passande uttryck skulle vara mansrörelsen, då det var kvinnorna som i större utsträckning möjliggjorde männens fritid genom sitt hemarbete. Det fanns kvinnor som idrottade och tävlade precis som männen, men inte med stöd från Riksidrottsförbundet (RF). Att utöva tävlingsidrott ansågs farligt för kvinnor då deras främsta uppgift var att förbereda kroppen till att föda barn (Larsson, 2005). Detta sammantaget med synen på de typiska karaktärsdragen som återfinns inom tävlingsidrotten och som tillskrivits som manliga, gjorde att de kvinnor som engagerade sig och utövade idrott sågs som onormala och avvikande. Detta synsätt levde kvar starkt ända in på 1970-talet. Sedan dess har RF arbetat för att ta fram jämställdhetsplaner för att öka kvinnors inflytande, villkor och deltagande inom idrotten och idrottsrörelsen (Larsson, 2001).

Ett särtänkande kring kön blev en del i arbetet mot en jämställd idrott, där det handlade om att få kunskap om vad som egentligen skiljer män och kvinnor, manligt och kvinnligt åt inom idrotten. Larsson (2001) studerade hur detta ämne har behandlats genom att undersöka dokument från RF och Svenska idrottsrörelsens studieförbund (SISU). Från början ansågs mannen som normen för allt idrottande, och kvinnan och kvinnlighet var ett problem inom idrotten. För att passa in i den manliga normen var kvinnan tvungen att anpassa (förändra) sig. Senare har det gått mer mot synsättet att det är idrotten som mer ska anpassa sig mot kvinnan och det kvinnliga. Alltså att idrotten ska anpassa sig efter kvinnan, inte kvinnan som ska anpassa sig efter idrotten. Larsson har också funnit skillnad i föreställningar om flickors och pojkars inställning till idrott. Betoningen ligger mer på själva tävlingsverksamheten när det handlar om pojkar, men när det handlar om flickor är det gemenskap och att ha kul som lyfts fram.

3.2 Genus i skolämnet idrott och hälsa

Fram till 1980-talet hade den svenska skolan skild undervisning för flickor och pojkar. Pojkgymnastiken hade tidigare haft stort inflytande av idrottsrörelsen och präglats av idrottsliga inslag. Flickgymnastiken hade mer estetiska inslag (Larsson, 2004). Carli (2004) menar att särundervisningen kunde gynna flickorna då det fanns större utrymme för dem att upptäcka och utveckla aktiviteter utan inblandning eller bedömning av män. Samtidigt menar författaren att detta speglade den patriarkala genusordningen med en maskulin hegemoni. När genomförandet av samundervisningen gjordes sågs det som ett led i jämställdhetsarbetet och skulle verka för att utjämna könsroller. Larsson (2004) menar att ”samundervisning inte har medfört någon nämnvärd förändring av våra grundläggande föreställningar om flickor och pojkar i relation till fysisk idrott i stort” (s. 64). När samundervisningen infördes låg fortfarande mycket fokus kvar på de idrottsliga inslagen, vilket kan ses som att flickorna i större utsträckning förväntades anpassa sig till de manligt tillskrivna aktiviteterna och att undervisningen präglades av maskulina värden (Carli, 2004).

Lärare, trots att de ska ha samundervisning, tenderar att ha skild undervisning eller göra skillnad på könen (Larsson, 2004; Redelius, 2009). Redelius (2009) beskriver i sin artikel ett fall där läraren sätter olika betygskriterier för pojkar respektive flickor, vilka hon menar förstärker föreställningar om respektive kön. Genom att läraren pekar ut fysiska skillnader upprätthålls genussystemet med att se mannen som normen och stå i högre rang. Vidare menar Larsson, Redelius och Fagrell (2007) att denna syn på manligt och kvinnligt inte är helt omedveten av lärarna, men att lärarna samtidigt inte ser det som något problem. I samma artikel undersöker författarna heteronormativitet i ämnet hos elever. Resultatet visar att de föreställningar om vad som anses vara ”normalt” eller ”straight” faller in under tidigare beskrivna normer om att flickor ska ha ”en god koordinativ och rytmisk förmåga, ett bristande självförtroende och en obenägenhet att vilja uppträda aggressivt och tävlingsinriktat i undervisningen (särskilt i samband med bollspel)” (s. 133). Pojkar förutses istället ha ”ett aggressivt och tävlingsinriktat uppträdande förutom i samband med aktiviteter som traditionellt betecknas som ’estetiska’” (s. 133). Trädde man som pojke eller flicka in i motsatt köns positioner uppfattades eller tillskrevs man som homosexuell.

3.3 Definition och funktion läromedel

Läromedel kan definieras som alla de resurser som används i undervisningen och för lärande, och det kan vara allt från läroböcker och arbetsinstruktioner till praktiska verktyg. ”I läromedelsbegreppet ryms idag även texter eller andra former av representationer i radio, TV, film, tidning, teater, serier, spel/digitala spel och datorer” (Sandström, 2012). Förutom att betrakta läromedel som redskap i undervisningen går det också att ”förstå dessa som en minnesbank för kunskap och kommunikation eller som en standard för social kontroll av accepterade kunskaper och giltiga ideologiska ställningstaganden” (a.a.).

Före år 1983 hade staten möjlighet att godkänna eller underkänna ett läromedel och på sätt styra urvalet. Därefter försvann den möjligheten, men staten kunde fortfarande avge

omdömen om läromedel. Idag är urvalet av läromedel helt decentraliserat och avgörs på skolorna, det är upp till skolan att fattat beslut om vilka läromedel som skall användas i undervisningen. Tidigare granskades läromedel i förväg av statliga myndigheter, men 1991 försvann möjligheten till förhandsgranskning då Skolöverstyrelsen och Statens institut för läromedelsinformation lades ner. I samband med att dessa myndigheter lades ner bildades Skolverket, och möjligheten till granskning övergick nu till att istället ske i efterhand. Idag ligger kvalitetssäkringen på lärarna, och därför kan kvalitetssäkringen också sägas ligga indirekt på lärarutbildningen. Lärare bör utbildas till att kunna göra bra kvalitetsgranskningar och bli medvetna om att ingen annan säkrar kvaliteten på läromedlen (Calderon, 2012).

3.4 Undersökningar av läromedel utifrån ett genusperspektiv

3.4.1 Läromedel i idrott och hälsa

De studier som tidigare gjorts om läromedel i idrott och hälsa avseende läroplanen Gy11 är få. Det finns inga vetenskapliga undersökningar på en högre nivå om ämnet, däremot finns ett mindre antal studentuppsatser publicerade. Exempelvis undersökte Wahlström (2013) i sitt examensarbete hur manliga och kvinnliga kropps- och hälsoideal framställdes i läromedel i idrott och hälsa. Både likheter och skillnader mellan de manliga och kvinnliga idealen konstaterades. Studien visade att:

kvinnors ideala hälsosamma kroppar gestaltas som smala, vältränade och unga. Den ohälsosamma kvinnliga kroppen gestaltas som sjuk, skadad, mycket smal och inaktiv. Den manliga hälsosamma ideala kroppen är vältränad, mer muskulös än kvinnokroppen samt ung. För en ohälsosam kropp för mannen presenteras en kropp som är överviktig och inaktiv. (a.a., s. 39-40)

Gemensamt för både manliga och kvinnliga kroppsideal var att en hälsosam kropp är vältränad och aktiv, och att en ohälsosam kropp är inaktiv, använder tobak och missbrukar droger. Wahlström menade att läromedlens representationer kan tolkas gå emot Skolverkets direktiv om att motverka stereotypa könsmonster. Vidare drogs slutsatsen att läromedlen visade en ensidig bild av den hälsosamma kroppen genom ett uteslutande av vissa kroppar, exempelvis kroppar med annan hudfärg än vit, transpersoner och kroppar med funktionshinder.

Larsson (1997) granskade två läroböcker i idrott och hälsa utifrån ett genusperspektiv. Undersökningen har idag många år på nacken och läromedlen som granskades utgick från en tidigare läroplan. Tolkningen av text och bild fokuserade på hur maskulint och feminint knöts till könen och vilka konsekvenser detta kunde få. Författaren ansåg att de båda läroböckerna speglade genusedagogier och konstaterade att han hade ett övergripande positivt intryck av materialet. Han kom fram till att "[m]an problematiserar inte könstillhörigheten i någon vidare omfattning, men föreskriver heller inte pojkar och flickor deras "normala" köns karakteristiska i någon avgörande utsträckning" (s.18).

3.4.2 Läromedel i andra ämnen

Skolverket fick år 2005 i uppdrag av regeringen att granska ett urval av läroböcker i grund- och gymnasieskolan för att kunna ge en uppfattning om hur läroböcker bidrar till undervisningen i en rad olika frågor. Läroboksgranskningen skulle särskilt uppmärksamma eventuella uttryck för diskriminering eller andra former av kränkningar, och fokusera på fem aspekter: etnisk tillhörighet, funktionshinder, kön, religion och annan trosuppfattning samt sexuell läggning. Granskningen genomfördes av forskare med specialkompetens om de olika aspekterna och år 2006 släpptes rapporten ”*I enlighet med skolans värdegrund?*” (Skolverket, 2006).

Berge och Widding (2006) genomförde undersökningen gällande aspekten kön och en underlagsrapport med deras resultat publicerades. De granskade 24 läroböcker uppdelade på fyra ämnen: biologi/naturkunskap, historia, religionskunskap och samhällskunskap. Granskningen var av både kvantitativ och kvalitativ karaktär. Forskarna kom fram till att transpersoner var kraftigt underrepresenterade i text och bild, och att transpersoner på så sätt osynliggjordes i läromedlen. Kvinnor och flickor samt män och pojkar var representerade i text och bild, men överlag rådde en överrepresentation av män och pojkar sett till hela materialet. Forskarna menade att en likhetsdiskurs genomsyrade i majoriteten av de teman som presenterades i läroböckerna: kvinnor/flickor fick göra samma saker som män/pojkar utifrån samma positioner, dock hade pojkarna/männen fler representanter och fick göra fler saker. Vissa teman i böckerna hade särskilt stor överrepresentation av ett kön, och då oftast av män. De undantagsfall när kvinnor var i kvantitativ majoritet tenderade övertaget att vara marginellt. Eftersom transpersoner var underrepresenterade och osynliggjorda i läroböckerna drogs slutsatsen att läroböckerna var heteronormativa. Då män var överrepresenterade drogs även slutsatsen att en manlig norm genomsyrade läroböckerna. Forskarna ställde sig positiva till att samtliga granskade läroböcker hade infogat textavsnitt där kön, könsrelationer och könskraft lyftes fram. Dock ställde de sig kritiska till hur dessa presenterades och pekade på problem med dessa s.k. isolerade öar av könsmedveten text, t.ex. att kommentarerna om kön inte följdes upp eller kopplades ihop med resten av texten. De visade även på motstridigheter i budskapen mellan dessa särskilda avsnitt och övrig text och bild. Motsägelser och tvetydigheter kunde även gälla inom samma text- och bildavsnitt.

Även tidigare granskningar av läromedel utifrån aspekten kön har gjorts, t.ex. i Projektet för Jämställdhet. En textanalys av en rad fysikläromedel konstaterade då att texterna överlag ytterst sällan utstrålade genuskänslighet eller genusmedvetenhet. Genom textanalysen drog Wright (1999) slutsatsen att läromedlen ”otvivelaktigt värderar det som traditionellt tillskrivs manligt genus högre än kvinnligt genus, [...] [o]ch att texterna därför på ett symboliskt plan i hög grad bidrar till återskapandet av de orättvisor som jämställdhetssträvandena försöker att råda bot på” (s.62-63).

3.4.3 Läromedel inom idrotten

Läromedel inom idrottens ungdomstränerutbildningar undersöktes av Grahn (2008b). Undersökningen fokuserade på konstruktionen av genus i läromedlen, och analysen fokuserade på hur män/pojkar och kvinnor/flickor representerades och positionerades i text och bild. Totalt analyserades 43 tryckta läromedel för följande idrotter: fotboll, innebandy, gymnastik, friidrott, handboll och simning. Hälften var lagidrotter och hälften var individuella idrotter. Andel manliga och kvinnliga utövare inom idrotterna varierade enligt följande: två med övervägande manliga (fotboll och innebandy), två med övervägande kvinnliga (gymnastik och friidrott), och två med relativt jämn könsfördelning (handboll och simning). Grahn konstaterade att pojkar nämndes mer som generella idrottare och flickor mer som könsspecifika, och att detta förhållande var särskilt tydligt för friidrott, innebandy, handboll samt i SISU-böckerna. Bildanalysen visade en tydlig manlig norm eftersom det var främst män som framställdes i bild och för att främst män fick representera den generella idrottaren. Hennes slutsats blev att:

läromedlen genom att uttrycka kön explicit i texterna skapar genus i antingen form av jämförande eller särskiljande. Läromedlen ger uttryck för en genusordning där både en manlig norm och en könsspecifik kvinnlig norm sätter ramarna för hur genus konstrueras. Inom ramen för dessa skapas pojkar och män i första hand som idrottare, medan flickor och kvinnor konstrueras som kvinnliga idrottare. (Grahn, 2008b, s. 10-11)

4. Metod

4.1 Val av metod och design

Vårt syfte är att undersöka hur maskuliniteter respektive femininiteter och relationen dem emellan framställs i det idrotts- och hälsorelaterade innehåll som presenteras i läroböcker i idrott och hälsa för gymnasiet. Ett sätt att ta reda på detta är att undersöka vilka representationer som finns i läroböckerna. Genom att undersöka representationer kan budskap synliggöras, tolkas och förstås (Hall, 1997). Eftersom vi är intresserade av att synliggöra, tolka och förstå vilka budskap som ett material uttrycker och skapar, så kan vår forskningsstrategi beskrivas utifrån ett tolkande perspektiv. Det tolkande perspektivet innebär att det är lämpligt att använda sig av en kvalitativ metod. Den kvalitativa forskningstraditionen kännetecknas av att tonvikten ofta ligger mer på ord än på kvantifiering av analysenheter (Bryman, 2011).

Det empiriska materialet utgörs av text och bild i läroböcker för idrott och hälsa, därför har vi valt att använda oss av metoden kvalitativ innehållsanalys. En kvalitativ innehållsanalys innebär att söka efter underliggande teman i det material som analyseras (Bryman, 2011). Genom att använda oss av kvalitativ analys får vi chansen att fånga in det centrala i texten och förstå helheten. Utgångspunkten är att helheten antas vara något annat än summan av delarna, vilket innebär att vissa passager i texten anses vara viktigare än andra. Det ges även chansen att genom noggrann och intensiv läsning upptäcka det eftersökta innehållet, som kan ligga dolt under ytan (Esaiasson, Gilljam, Oscarsson, Wängnerud, 2007). Vi har tolkat det empiriska materialet för att kunna uttala oss om vilka budskap som finns i materialet. ”Tolkning handlar i grund och botten om att begripa och förstå vad en text säger i förhållande till den fråga som ställs” (a.a., s. 249). Samma princip kan appliceras för tolkning av en bild, vilket grundar sig i utgångspunkten att en bild “är inte bara det som är synligt. I bilden finns också nedbäddat ett synsätt. En bild, vare sig den är språklig eller bildlig, återspeglar inte bara verkligheten, den skapar, eller iscensätter också verklighet” (Larsson, 2001, s. 10). Det går att välja olika tolkningsperspektiv när en text eller bild ska tolkas. Det är vanligt att skilja på vad texten betyder för uttolkaren i sin egen tid, och vad texten betyder för avsändaren (Esaiasson et al., 2007). Vi har valt att använda oss av det första perspektivet i vår undersökning.

4.2 Urval och dataproduktion

Vårt urval är strategiskt eftersom vi valt att avgränsa oss till läromedel i form av tryckta läroböcker, där vissa kriterier skulle vara uppfyllda. Läroböckerna skulle vara riktade till gymnasiet och anpassade för den senaste läroplanen Gy11. Vi ville ha ett typiskt material, vilket innebär att det kan antas att samma resultat återfinns i liknande materialtyper, istället för ett kritiskt material som tenderar att ställa saker på sin spets (Esaiasson et al., 2007). Därför valdes läroböcker som omfattar hela kursen idrott och hälsa, och inte böcker som

endast behandlar vissa specifika områden. Vi ville undersöka läroböckerna i sin helhet och inte fokusera på särskilda kapitel, eftersom vi då kunde missa viktiga passager och få ett missvisande resultat. En innehållsanalys av kvalitativ karaktär förutsätter en mycket detaljerad läsning, vilket är tidskrävande (a.a.). Med tanke på den givna tidsramen för uppsatsen och att vi ville undersöka samtliga kapitel i läroböckerna gjordes bedömningen att det vore rimligt att inkludera en eller två läroböcker i undersökningen.

För att göra urvalet av läroböcker för undersökningen började vi med att söka på internet efter förlag som gav ut läroböcker. Vi hittade då fyra förlag (Liber, Gleerups, Roos & Tegnér och Studentlitteratur) som hade läromedel inom ämnet. Samtliga förlag kontaktades via mail (se bilaga 1) med en förfrågan om huruvida de distribuerade läroböcker i idrott och hälsa och om de hade någon uppfattning om vilka läroböcker som var mest köpta/använda av skolorna. Tanken var att välja de läroböcker som sålt flest exemplar, eftersom detta kändes som det mest typiska och relevanta materialet. Förlagen Roos & Tegnér och Liber svarade att de hade läroböcker som stämde överens med vår förfrågan och skickade varsitt exemplar. Studentlitteratur svarade att de inte hade någon aktuell lärobok, och Gleerups svarade att deras lärobok för idrott och hälsa fanns att tillgå på universitetsbiblioteken. Samtliga förlag svarade att försäljningssiffror är konfidentiella och att de därför inte kunde ge ut dem till oss. När vi fann Gleerups lärobok på Göteborgs universitetsbibliotek visade det sig att den var från 2009. Alltså var Gleerups lärobok inte anpassad för den senaste kursplanen, vilket gjorde att den valdes bort. Sammantaget resulterade detta i att läroböckerna från Roos & Tegnér och Liber var de läroböcker som var aktuella för vår undersökning. Båda böckerna är anpassade för den nya kursplanen och gymnasieskolans kurser idrott och hälsa 1 och 2. Vi valde att inkludera båda böckerna i undersökningen: Libers *Idrott och hälsa* och Roos & Tegnér's *Idrott och hälsa 1 & 2*.

Libers lärobok *Idrott och hälsa* (Johansson, 2012) är på totalt 223 sidor och består av följande tolv kapitel: 1. Idrott och hälsa, 2. Ohälsa, 3. Träninglära, 4. Sjukdom och skada - när kan man träna, 5. Stresshantering och mental träning, 6. Rörelse till musik, 7. Idrott då och nu, 8. Friluftsliv, 9. Livräddning, 10. Ergonomi, 11. Spel och regler, 12. Kroppen.

Roos & Tegnér's *Idrott och hälsa 1 & 2* (Paulsson & Svalner, 2011) är på totalt 198 sidor och består av följande tio kapitel: 1. Din kropp, så fungerar den, 2. Motion och träning, 3. Kosthållning, 4. Idrottsmedicin, 5. Ergonomi- när tanke, kropp och miljö samverkar, 6. Rytmik och rörelse, 7. Natur och friluftsliv, 8. Livräddning på land och i vatten, 9. ANT och doping, 10. Idrott, motion och jag.

4.3 Analys

För att genomföra innehållsanalysen så konstruerade vi ett analysinstrument i form av ett kodschema. Detta gjordes för att bestämma vad som kunde utläsas och noteras från materialet, och på så sätt utforma olika kategorier med syfte att klassificera innehållet i texten. Att analysera med hjälp av klassificering passar bra när syftet är att undersöka kategorier av olika slag, vilket maskuliniteter och femininiteter kan beskrivas som (Bergström & Boréus, 2005;

Esaiasson et al., 2007). Innan kodschemat konstruerades bekantade vi oss med materialet. Vi läste varsin bok och markerade på samtliga ställen där något könsbundet ord förekom, så som han/hon, man/kvinna eller flicka/pojke. Eftersom vi genomför en kvalitativ undersökning så var vi inte intresserade av att räkna ord, utan var istället ute efter att tolka orden i ett sammanhang. Därför valde vi att inkludera hela meningar och stycken där könsbundna ord förekom, och samlade dessa i ett dokument. Detta gjordes för att få en första uppfattning om texten. Efter denna första läsning upptäcktes vi att det var väldigt många bilder i läroböckerna och valde därför att avgränsa oss till att bara inkludera bilder som fanns med i presentationerna av kapitlen. Dessa bilder valdes för att de ger ett första intryck av och kan tänkas sätta tonen för varje kapitel.

När materialet skulle kategoriseras så gick vi in med ett öppet förhållningssätt. Detta innebär att det först görs allmänna avgränsningar som grundar sig i frågeställningarna, och sedan analyseras det mer förutsättningslöst (Esaiasson et al., 2007). I vårt fall betyder de allmänna avgränsningarna att vi har haft på oss "genusglasögon". Det öppna förhållningssättet innebär att vi låtit det som kunde läsas ut från materialet skapa våra kategorier, istället för att på förhand bestämma kategorier som vi letade efter. Vi var intresserade av hur män och kvinnor representerades i texten, med andra ord vilka olika maskuliniteter och femininiteter som kunde urskiljas i materialet. När vi läste, analyserade och tolkade materialet så sökte vi därför efter hur text och bild framställde maskuliniteter och femininiteter, och relationen dem emellan. För att kunna dela in text och bild i olika kategorier kodades innehållet. För att göra detta ställde vi olika frågor till materialet, så som: *Hur beskrivs en kvinna/man? Hur ser mannen/kvinnan ut? Vad gör de på bilderna/i texten? Vem gör vad på bilderna/i texten? Varför gör de som de gör? I vilket sammanhang?* Utifrån dessa frågor så kunde vi klassificera materialet och på så vis skapa våra kategorier. Svaren på frågorna vi ställde till materialet skapade alltså våra kategorier, t.ex. skapades kategorin "den bantande kvinnan" utifrån beskrivningar av en bantande kvinna. För att kategorier skulle klassas som kategorier så skulle de vara återkommande. Vi fann en mängd olika kategorier (se bilaga 2) som senare sammanfogades i sex övergripande kategorier: tre maskuliniteter och tre femininiteter. Kategorierna betecknades enligt följande: den idrottande mannen, den ohälsosamma mannen, den äventyrliga mannen, den idrottande kvinnan, den ohälsosamma kvinnan och den omhändertagande kvinnan. Exempel på vårt tillvägagångssätt är att den muskulösa mannen, den presterande mannen och den tävlingsinriktade mannen placerades under kategorin "den idrottande mannen", och att den smala kvinnan, den bantande kvinnan och den rökande kvinnan placerades under kategorin "den ohälsosamma kvinnan". Vissa av kategorierna kunde placeras under fler än en huvudkategori, kategorierna går således in i och överlappar varandra i vissa avseenden. Detta kan förklaras med att maskuliniteter och femininiteter är flytande fenomen och inga fasta kategorier.

I analysen av relationerna inom och mellan maskuliniteter och femininiteter så har Connells teori om hegemonisk maskulinitet och Hirdmans genussystem tillämpats (se kapitel 2). Vi använde dessa teorier eftersom vi ville undersöka om det gick att urskilja någon form av hierarki inom och mellan de funna maskuliniteterna och femininiteterna, samt om någon av dessa uppnått hegemoni. Genussystemet användes för att analysera hur män och kvinnor ställs

mot varandra. Alltså om de jämförs med varandra, ställs som motsats till varandra, eller om de förkommer någon form av osynliggörande. Genusformlerna användes också för att undersöka om dessa olika förhållanden även förkom män emellan och kvinnor emellan. Exempelvis som ett B-b-förhållande där kvinnor positionerar sig gentemot varandra, som Grahn (2008a) beskriver.

4.4 Metodologiska överväganden

Inom vår lärarutbildning har vi studerat socialkonstruktivistiska teorier, olika genusteorier samt ämnet idrott och hälsa. Detta sammantaget med arbetet kring vår teori och tidigare forskning (kapitel 2 och 3) innebär att vi har en viss förförståelse. För att vår kvalitativa undersökning och dess resultat ska kunna klassas som giltiga och trovärdiga är det viktigt att vi är väl medvetna om förståelsens betydelse. Detta eftersom förförståelsen påverkar tolkningen av materialet. Samtidigt är det viktigt att öka sin förförståelse genom att lära sig mer om det valda vetenskapsområdet, eftersom en god teoretisk förförståelse kan underlätta och förbättra tolkningsarbetet (Bergström & Boréus, 2005). För att skapa en giltig och trovärdig undersökning har vi varit noggranna med utarbetandet av kodningsschemat och väl insatta i ämnet så väl som det empiriska materialet, vilket möjliggör att vi kan svara på våra frågeställningar.

För att öka tillförlitligheten i undersökningen har vi noggrant läst igenom materialet flera gånger, både var för sig och tillsammans. För att utveckla en gemensam tolkningsstrategi diskuterade och resonerade vi kring materialet, och kom därmed fram till våra kategorier. Detta gjordes för att öka chansen att vi sedan skulle tolka materialet på samma sätt. För att öka tillförlitligheten genomfördes även en pilotstudie på ett av kapitlen, efter att kodningsschemat utformats. Detta för att undersöka hur väl vårt kodningsschema fungerade, samt att tidigt i undersökningen få chansen att eventuellt modifiera schemat och därmed öka tillförlitligheten. För att försäkra oss om att kodningen har varit konsekvent har allt material lästs av båda författarna oberoende av varandra. En aspekt av noggrannhet och tillförlitlighet är att olika personer kan genomföra undersökningen och komma fram till samma resultat, d.v.s. att intersubjektiviteten är god (Bergström & Boréus, 2005).

Under vårt arbete har vissa forskningsetiska principer följts. Vårt material har endast använts i forskningssyfte, vi har inte fabricerat några resultat och vi har strävat efter att vara öppna och transparenta med vårt arbetssätt. Eftersom vårt material utgörs av publicerat och offentligt tryckt material så behövde vi inte samtycke från böckernas författare. I vår kontakt med förlagen var vi öppna och ärliga med våra syften och motiv med undersökningen (se bilaga 1). Vi har inte varit ute efter att smutskasta ansvariga utgivare eller författare, utan strävade efter att angripa materialet med välvilja och ett vetenskapligt förhållningssätt. De människor som förekommer i text och bild i vårt material har vi strävat efter att beskriva på ett sätt som inte kan uppfattas som nedlåtande eller kränkande av de berörda personerna (Bryman, 2011).

Vi är inte ute efter att generalisera vårt resultat, utan uttalar oss om de två läroböcker som vi undersökt. Dock kan det antas att genom ett strategiskt urval så kan det återfinnas

“allmängiltiga aspekter som kan förväntas säga något väsentligt om också övriga närliggande fall” (Esaiasson et al., 2005). Om många lärare använder böckerna i sin undervisning kan det antas att en ganska vid krets av elever kommer i kontakt med de budskap som läromedlen förmedlar och bidrar till. Budskapen som når eleverna påverkas givetvis beroende på hur läroböckerna används och problematiseras i undervisningen.

5. Resultat

5.1 Presentation av läroböcker

Libers lärobok *Idrott och hälsa* (Johansson, 2012) består av följande tolv kapitel: 1. Idrott och hälsa, 2. Ohälsa, 3. Träninglära, 4. Sjukdom och skada - när kan man träna, 5. Stresshantering och mental träning, 6. Rörelse till musik, 7. Idrott då och nu, 8. Friluftsliv, 9. Livräddning, 10. Ergonomi, 11. Spel och regler, 12. Kroppen. Varje kapitel presenteras med ett dubbelt helsidesuppslag. Uppslaget domineras av ett fåtal bilder i olika storlek. Även citat, en frågeställning och en inledande kapiteltext finns med på presentationen av kapitlet. I varje kapitel finns olika texter, bilder, faktarutor och frågor. Varje kapitel avslutas sedan med en sammanfattning i punktform, diskussionsfrågor och uppgifter. Bilderna i boken utgörs av både fotograferade och tecknade bilder. Totalt är boken på 223 sidor. Författaren av boken, Bengt Johansson, presenteras på baksidan som en person med "mångårig erfarenhet från idrottsundervisning på gymnasiet, idrottsfolkhögskolor och inom idrottsrörelsen" (Johansson, 2012).

Roos & Tegnér's *Idrott och hälsa 1 & 2* (Paulsson & Svalner, 2011) består av följande tio kapitel: 1. Din kropp, så fungerar den, 2. Motion och träning, 3. Kosthållning, 4. Idrottsmedicin, 5. Ergonomi - när tanke, kropp och miljö samverkar, 6. Rytmik och rörelse, 7. Natur och friluftsliv, 8. Livräddning på land och i vatten, 9. ANT och doping, 10. Idrott, motion och jag. Varje kapitel presenteras med ett dubbelt helsidesuppslag som domineras av en heltäckande bild, undantagsfall är kapitel 1 där det finns en bild på varje sida. På själva bilden finns rubriker och en inledande kapiteltext. Ofta beskrivs någon känd person eller något spektakulärt öde i presentationen. I varje kapitel finns olika texter, bilder och faktarutor. Varje kapitel avslutas med en sammanfattning i punktform. Bilderna i boken utgörs av både fotograferade och tecknade bilder. Totalt är boken på 198 sidor. På baksidan presenteras författaren Johan Paulsson som arbetande "idrotts- och psykologilärare" (Paulsson & Svalner, 2011), och författaren Daniel Svalner som "idrottslärare, certifierad massageterapeut och licenserad styrkeinstruktör" (a.a.).

Böckerna har liknande innehåll. Ofta motsvarar kapitlen varandra, men ibland kan strukturerandet av innehåll skilja sig åt. Båda riktar sig till gymnasiet och kurserna idrott och hälsa 1 och 2.

5.2 Maskuliniteter

De tre framträdande och återkommande kategorierna för maskuliniteter är: Den idrottande mannen, Den ohälsosamma mannen och Den äventyrliga mannen. Vi kommer först presentera en kort sammanfattning av dessa och sedan följer en längre presentation med förklarande citat och bilder.

Den idrottande mannen framställs i läroböckerna som en fysiskt stark man. I jämförelse med kvinnan kan den idrottande mannen bilda större muskler och mannen har även bättre syreupptagningsförmåga. Dock så beskrivs mannen som stelare än kvinnan. Faktorer som kan försämra en idrottande mans prestation, menar läroböckerna, är skador och alkohol. Vidare beskriver läroböckerna den idrottande mannen med sociala drag så som tävlingsinriktad och aggressiv. Detta förklaras med att mannen historiskt sett dominerat tävlingsidrotten och att drag som karakteriserar en tävlingsidrottare därför ses som maskulina. Både de fysiska skillnaderna och mäns mer aggressiva och tävlingsinriktade sätt att idrotta kan göra det problematiskt för flickor och pojkar att idrotta tillsammans anser en av läroböckerna. Denna maskulinitet framställs främst genom jämförelser mot kvinnor.

Den ohälsosamma mannen beskriver läroböckerna som en överviktig man. Män är i större utsträckning överviktiga än kvinnor och orsaker till det, enligt läroböckerna, är att kvinnor motionerar högre upp i åldrarna. Den manliga fetman skrivs även fram som farligare eftersom den har en tendens att sätta sig på magen och skapa en så kallad "ölmage". Den ohälsosamma mannen kan också vara en tränande man. Det rådande muskulösa idealet hos män anser läroböckerna kan leda till en träningshets och i visas fall även doping. Doping i form av anabola steroider är vanligast bland unga män som vill bygga muskler. Unga män framställs även lida av sömnstörningar och några få av ätstörningar. Användandet av tobak, alkohol och droger anses ohälsosamt. I läroböckerna beskrivs hur män i större utsträckning snusar än kvinnor, de dricker även mer öl än kvinnor. Denna maskulinitet framställs främst genom jämförelser mot kvinnor.

Den äventyrliga mannen framställs i läroböckerna som en aktiv man som utövar extrema sporter och ger sig ut på olika expeditioner. Han framskrivs som en stark, modig, fri och uthållig man som klarar av och överlever tuffa utmaningar. Dock ses mannen också som mer risktagande och oansvarig, och beskrivs köra rattfull oftare än kvinnor. Den äventyrliga mannen utövar även spektakulära danser och kan i läroböckerna ses utföra både svåra danshopp och stridsdanser. Den äventyrliga mannen framställs särskild från kvinnan.

5.2.1 Den idrottande mannen

Den idrottande mannen beskrivs i läroböckerna som fysiskt stark och muskulös. Detta förklaras med att män genetiskt sett är starkare än kvinnor, de har större andel muskler i kroppen än kvinnor, och de har lättare att bygga muskler på grund av det manliga könshormonet testosteron. Den idrottande mannen framställs också i läroböckerna som en explosiv atlet med bra syreupptagningsförmåga.

Med tyngre vikter ökar muskelmassan. Det gäller särskilt för män, vilket beror på det manliga könshormonet testosteron. (Johansson, 2012, s. 64)

I gymnasiet får pojkarna ofta ett övertag i bollspel. Det beror på att de är större och starkare och kan ta för sig mer. (Johansson, 2012, s. 80)

Därför är det naturligt för kroppen att använda denna energiprocess då muskelarbete ska produceras snabbt, som till exempel när Usain Bolt löper. (Paulsson & Svalner, 2011, s. 37)

Dock, menar en lärobok, så anses idrottsmän generellt sett vara stelare än kvinnliga idrottare och behöver träna mer rörlighet. Detta kan bero på att pojkar har en tendens att fokusera på att bygga muskler istället för att träna rörlighet.

Alla behöver träna rörlighet. Men för pojkar, som ofta är stelare än flickor, är det särskilt viktigt. Pojkar bör exempelvis töja ut och mjuka upp musklerna på lårets baksida, hamstring. (Johansson, 2012, s. 67)

Män beskrivs också i läroböckerna som mer tävlingsinriktade, aggressiva och prestationsinriktade än kvinnor. Män känner rivalitet både män emellan och mot kvinnor. Detta förklaras i läroböckerna med att män historiskt sett alltid mätt sina krafter med varandra och att kroppsövningar varit en förberedelse inför jakt och strid. Detta ledde senare till att tävlingsidrotten har dominerats av män och att egenskaper som kan krävas för att lyckas inom idrotten, så som att vara aggressiv och tävlingsinriktad, har tillskrivits männen.

Rent psykologiskt finns också skillnader. Pojkarna är ofta mer aggressiva och tävlingsinriktade, medan flickorna är mer socialt inriktade i sitt idrottsutövande. (Johansson, 2012, s. 80)

Historien visar hur idrotten har vuxit fram som något maskulint, en verksamhet skapad av och för män. Forskare menar att det bland annat beror på tävlingsidrottens typiska ideal som till exempel rivalitet, tuffhet och fysisk styrka. Dessa ideal har blivit maskulina eftersom idrotten har letts och utövas av män medan kvinnor hållits utanför. (Paulsson & Svalner, 2011, s. 188)

Att mannen har dominerat idrotten gör att han kan uppfattas som normen och att idrotten är utformad för att passa mannen.

Idrott bedrivs ofta på pojkarnas villkor. Det beror delvis på att man inte riktigt vet hur idrott bör utformas för att bäst passa flickor. I vissa idrotter fungerar det utmärkt när tjejer och killar tränar tillsammans, särskilt upp till puberteten. I andra aktiviteter är det svårare. Mycket beror på vilket mål man har med träningen och hur den är upplagd. Men tjejer och killar är till viss del olika, och därför kan gemensam träning ibland vara olämplig. (Johansson, 2012, s. 80)

Enligt läroböckerna finns det faktorer hos den idrottande mannen som kan försämra prestationen. Skador, exempelvis knäskador, är en sådan faktor. Även alkohol i kombination med idrott tas upp som en faktor. Astma däremot skriver inte en lärobok fram som något problem för den idrottande mannen, utan där anses mannen kunna prestera på toppnivå även fast han har astma.

Vid exempelvis hopp utsätts knäleden för stora påfrestningar. Det här är också orsaken till att särskilt pojkar kring puberteten kan utveckla Schlatters sjukdom. (Johansson, 2012, s. 95)

Försök visar att idrottsmän i teknikgrenar, som höjdhopp, presterar mycket sämre efter att ha druckit motsvarande två flaskor folköl. (Johansson, 2012, s. 40)

Det finns flera exempel på toppidrottsmän som tävlar i konditionsgrenar, trots att de är astmatiker. (Johansson, 2012, s. 89)

5.2.2 Den ohälsosamma mannen

En aspekt av den ohälsosamma mannen är den överviktiga mannen. Fetma framskrivs i en lärobok som vanligare bland män än kvinnor och har en tendens att lägga sig på magen och skapa en så kallad "ölmage". Denna typ av manlig fetma är farligare än vanlig fetma. Orsaken till att män i större utsträckning än kvinnor är överviktiga beskrivs i läroboken vara att män inte motionerar lika högt upp i åldrarna som kvinnor gör. En annan orsak till skillnaden kan vara att män inte har samma smala ideal att leva upp till som kvinnor har. Det kan också tänkas bero på att män generellt sett bygger mer och större muskler än kvinnor, och när de slutar träna så omvandlas dessa till fett.

Manlig fetma, som lägger sig på magen, är betydligt farligare ur hälsosynpunkt. Den sortens fett kan nämligen lättare leda till att fett inlagras i ådrorna. (Johansson, 2012, s. 44)

Var femte pojke och över hälften av alla vuxna män betraktas som överviktiga. Det är fler män än kvinnor som är överviktiga. (Johansson, 2012, s. 46)

Så kallad ölmage, som är vanligt bland allt yngre män, belastar ryggmusklerna. Då ökar trycket i ländryggen. (Johansson, 2012, s. 174)

Samtidigt som läroböckerna skriver om övervikt och brist av motion som ohälsa, så nämns även träningshets och för mycket träning som något ohälsosamt. Denna träningshets och strävan efter en muskulös kropp kan även leda till att mannen dopar sig, menar en lärobok, då främst med anabola steroider. Denna typ av doping beskrivs vara vanligast bland unga män som tränar på gym och vill bygga upp sina kroppar.

Bland en del unga män råder det muskulösa kroppsidealet. I jakten på detta stereotypa mansideal kan en träningspiral utvecklas, där man hela tiden strävar efter större och fler muskler. Den "perfekta kroppen" uppnås aldrig och man blir aldrig nöjd. Det gäller långt ifrån alla men för en del kan doping bli ett alternativ för att nå sin drömkropp. (Paulsson & Svalner, 2011, s. 186-187)

Bruket av AAS bland motionärer har ökat på senare år. Främst är det manliga styrketränningsutövare i åldersgruppen 20-29 år, som använder sig av prestationshöjande medel. De främsta motiven är en snyggare kropp, längtan efter bättre självförtroende och ett behov av att synas och få bekräftelse. Alltså inget som direkt har att göra med idrottsliga prestationer. (Paulsson & Svalner, 2011, s. 178)

Den unga mannen framskrivs även ha sömnstörningar. En lärobok beskriver att orsaken till detta är att de unga männen tenderar att spela mycket dataspel. Det har även blivit vanligare med ätstörningar bland unga män.

Var femte flicka i gymnasiet, och även många pojkar, lider av ätstörningar som kan utvecklas till sjukdomarna anorexi, bulimi och sjuklig fetma. (Johansson, 2012, s. 47)

På senare år har dock en ny grupp blivit att mer drabbade: dataspelande unga män. Anledningen är ett beteendemönster som stör dygnsrytmen. (Paulsson & Svalner, 2011, s.100)

Tobak, alkohol och droger är också en del i beskrivningen av ohälsa. I en lärobok beskrivs män snusa mer, men röka i mindre utsträckning än kvinnor. Det är också vanligare bland männen att dricka öl, och med tanke på att män generellt sett har större kroppsvikt än kvinnor så tål de också mer alkohol.

Bland svenska män är det vanligare att snusa än att röka. (Johansson, 2012, s. 36)

Tonåriga pojkar och flickor dricker ungefär lika mycket alkohol. Men flickorna har mindre kroppsvolym, och därför påverkas de ofta mer än pojkarna. Pojkar dricker mer öl än flickor, men när det gäller vin är det tvärtom. (Johansson, 2012, s. 38)

5.2.3 Den äventyrliga mannen

Den äventyrliga mannen beskrivs som en aktiv man som utövar extrema sporter som kräver mycket styrka, mod och uthållighet.

Vi låter klockan gå och den som kommer först i mål, utnämns till Iron Man”, sa Collins. Det legendariska loppet var ett faktum. Några månader senare stod femton män uppställda vid starten. Tolv slutförde loppet. Vinnaren blev Gordon Haller på tiden 11 timmar och 46 minuter. (Paulsson & Svalner, 2011, s. 41)

Att den äventyrliga mannen utövar extremidrotter syns även på bilden i presentationen till kapitlet om träningslära där det går att se en man som gör ett trick på skidor (Johansson, 2012, s. 55). Det förstärks också i bilden i presentationen till kapitlet om motion och träning, där en Iron Man-tävling pågår och en man på bilden leder tävlingen. (Paulsson & Svalner, 2011, s. 40-41)

Han beskrivs också som en modig och fri man som gillar att ta risker. Han ger sig ut på långa och extrema expeditioner till exempelvis nord- och sydpolen, och han är också en överlevare.

Ola Skinnarmo är en äventyrare som bland annat var den första svensken att nå Syd- och Nordpolen. Han har dessutom skidat över Grönland, paddlat runt Svalbard och vid ett tillfälle till och med tvingats skjuta en isbjörn i nödvärn. (Paulsson & Svalner, 2011, s. 126)

Callahans kamp blev både lång och tuff. Han testades av vädrets makter, fick svåra sår av saltvattnet och hotades av hajar. Men den största kampen gick Callahan mot sig själv, sin förtvivlan och inte minst sin hunger och törst. Några av de saker Callahan fick med sig från båten var en harpun och en soldriven destillationsapparat. Genom att fiska och dricka renat havsvatten lyckades han förse kroppen med dess mest grundläggande behov, mat och vatten. (Paulsson & Svalner, 2011, s. 62)

Den äventyrliga mannens mod och risktagande förstärks i och med att dessa män är med på bild i presentationerna av ett varsitt kapitel och på så vis tilldelats ett helt uppslag. Callahan som överlevde på havet presenterar kapitlet om kosthållning (Paulsson & Svalner, 2011, s. 62-62) och Ola Skinnarmo presenterar kapitlet om natur och friluftsliv (a.a., s. 126-127).

Den äventyrliga mannen är också en man som dansar spektakulära danser så som streetdance och capoeira.

Mitt i cirkeln av klappande människor står två män. Växelvis utför de akrobatiska utfall som kombineras med cirkulära sparkar och hjulningar. De utövar capoeira, kampsporten som kombinerar musik, dans och sång med stridstekniker och estetik.. (Paulsson & Svalner, 2011, s. 115)

Att mannen får representera dessa dansstilar går att se på bilderna i presentationerna till kapitlen om rörelse till musik och rytmik. Dels finns ett helt uppslag med män som utför capoeira (Paulsson & Svalner, 2011, s. 114-115) och dels återfinns en ung streetdansande kille som gör ett hopp (Johansson, 2012, s. 115).

Den äventyrliga mannen framställs främst som ett positivt maskulinitetsideal, men ibland framskrivs han också som en risktagande och oansvarig man. Han utsätter inte bara sig själv för fara, utan även andra. Män kör exempelvis rattfulla i större utsträckning än kvinnor. Detta beskrivs gälla främst de unga männen.

Pojkar i åldern 18-24 år är de mest olycksdrabbade bilförarna. Olyckorna sker ofta i samband med fester och alkoholförtäring. (Johansson, 2012, s. 40)

Oavsett vilken aktivitet du utövar så innebär alkohol att du kommer att prestera sämre - ibland kan det vara förenat med livsfara. (Johansson, 2012, s. 41)

5.3 Femininiteter

De tre framträdande och återkommande kategorierna för femininiteter är: Den idrottande kvinnan, Den ohälsosamma kvinnan och Den omhändertagande kvinnan. Vi kommer först presentera en kort sammanfattning av dessa och sedan följer en längre presentation med förklarande citat och bilder.

Den idrottande kvinnan är en kvinna som inte är lika tävlingsinriktad och aggressiv i sitt idrottsutövande som mannen, istället är hon mer socialt inriktad. Detta gäller dock inte kvinnliga elitidrottare, som i likhet med män idrottar för att prestera. Den idrottande kvinnan skiljer sig alltså åt beroende på vilken nivå hon idrottar. Skillnaden mellan manliga och kvinnliga idrottare förklarar läroböckerna med psykologiska och sociala skillnader mellan könen. Att kvinnor historiskt uteslutits från idrotten och varit tvungna att anpassa sig till en manlig norm har också format henne. Den idrottande kvinnan framställs som en icke jämställd kvinna i läroböckerna, hon beskrivs ha en lägre maktposition än mannen och missgynnas även ekonomiskt. Enligt läroböckerna har kvinnan inte samma fysiologiska förutsättningar som mannen. Hon har sämre syreupptagningsförmåga och mindre muskelmassa, men bättre rörlighet och koordination. Detta påverkar hur kvinnan utövar idrott och vad som är lämplig träning. Kvinnor som idrottar löper en större risk att skada sig, jämfört med män. Denna femininitet framställs främst genom jämförelser mot män.

Den ohälsosamma kvinnan framställs som en kvinna som är för smal. Detta beror enligt läroböckerna på att hon bantar för hårt och tränar för mycket. Det kan gå så långt att kvinnan utvecklar ätstörningar. Samhällets ideal anges ligga bakom kvinnans strävan efter att bli smal. Doping i samband med träning framskrivs som ohälsosamt, men är något kvinnor använder sig av i mindre utsträckning än män. Att vara fysiskt inaktiv framskrivs också som ohälsosamt. Användning av tobak, droger och alkohol beskrivs som ohälsosamt. Särskilt rökning betonas som ett problem bland kvinnor och som särskilt ohälsosamt för kvinnan. Detta eftersom kvinnor röker i större utsträckning än män och för att sjukdomarna slår hårdast mot dem. Det är också farligare för kvinnor att dricka alkohol, eftersom de tål mindre än män. Stress är ohälsosamt och beskrivs också som något som fler kvinnor än män lider av. Denna femininitet framställs främst genom jämförelser mot män.

Den omhändertagande kvinnan framställs av läroböckerna som en kvinna som tar hand om både sig själv och andra människor. Den omhändertagande kvinnan är även en ansvarstagande person. Förutom att ta ansvar för sig själv och för människor i sin omgivning, så tar hon också ansvar för att skapa en hälsosam och trivsamt miljö. För kvinnan är det viktigt att ta hand om sin kropp, dels för sin egen skull, men också för att hon ska kunna ta hand om andra (främst barn). Den ena läroboken framställer betydelsen av att träna, äta och leva på ett hälsosamt sätt som inte äventyrar möjligheten att någon gång bli gravid/mamma. Av samma anledning är det viktigt att under graviditeten träna på ett sätt som är skonsamt för kroppen. Denna femininitet framställs särskild från mannen.

5.3.1 Den idrottande kvinnan

Den idrottande kvinnan är generellt sett inte lika tävlings- och prestationsinriktad och aggressiv som mannen, utan hon är mer socialt inriktad. Förklaringen till det anges av läroböckerna ligga i psykologiska skillnader och sociala normer. Idrottande kvinnor på elitnivå beskrivs ha lika mycket fokus på tävlan och prestation som männen. Vi kan alltså se att den idrottande kvinnan skiljer sig åt beroende på vilken nivå hon utövar idrott.

Rent psykologiskt finns också skillnader. Pojkarna är ofta mer aggressiva och tävlingsinriktade, medan flickorna är mer socialt inriktade i sitt idrottsutövande. Men gäller de elitsatsande ungdomar är det just ingen skillnad. (Johansson, 2012, s. 80)

Idag är män och kvinnor i någorlunda samma utsträckning aktiva med någon form av idrott eller motion. Siffran ser dock annorlunda ut inom idrottsföreningarna, där kvinnorna är mindre aktiva än männen. Det kan bero på att föreningsidrotten i regel fokuserar mycket på tävlingsmomentet, som i stor utsträckning är en del av den inlärd, stereotypa manliga normen. Men det betyder knappast att tjejer inte vill tävla. Lusten att mäta sina prestationer mot andra bestäms med största sannolikhet inte av det biologiska könet. (Paulsson & Svalner, 2011, s. 188)

Den idrottande kvinnan beskrivs historiskt sett hållits utanför idrottens värld. Idrotten har varit en manlig verksamhet och arena. Kvinnor som idrottat har därför tidigare setts som okvinnliga, manliga och avvikande. Kvinnan har varit tvungen att förhålla och anpassa sig till en manlig norm, vilket läroböckerna menar färgar även dagens idrott.

Historien visar hur idrotten har vuxit fram som något maskulint, en verksamhet skapad av och för män. Forskare menar att det bland annat beror på tävlingsidrottens typiska ideal som till exempel rivalitet, tuffhet och fysisk styrka. Dessa ideal har blivit maskulina eftersom idrotten har letts och utövas av män medan kvinnor hållits utanför. Kvinnor har historiskt sett riskerat att anses som okvinnliga och manhaftiga om de uppvisat tendenser till att vilja utöva idrott i någon större omfattning. Det har resulterat i att kvinnliga idrottsutövare har definierats som annorlunda. För att bli accepterade har de tvingats anpassa sig eller dölja sidor av sig själva. (Paulsson & Svalner, 2011, s. 188)

Idrott bedrivs ofta på pojkarnas villkor. Det beror delvis på att man inte riktigt vet hur idrott bör utformas för att bäst passa flickor. (Johansson, 2012, s. 80)

Den idrottande kvinnan beskrivs som en icke jämställd kvinna i läroböckerna. Detta eftersom de har en lägre maktposition än mannen och för att de även missgynnas ekonomiskt.

Överrepresentation av män på beslutfattande poster och massmedias fokus på herridrott visar att idrotten har speglat samhället i stort. (Paulsson & Svalner, 2011, s. 190)

Stödet till traditionella pojkidrotter, som ishockey, är betydligt större än exempelvis till ridning, som många flickor ägnar sig åt. (Johansson, 2012, s. 128)

Den idrottande kvinnan beskrivs ha vissa fysiologiska egenskaper som skiljer sig från mannens. Efter puberteten är den idrottande kvinnan mindre muskulös än mannen, och har även sämre syreupptagningsförmåga. Hon är rörligare, smidigare och har bättre koordinationsförmåga jämfört med mannen. Dessa fysiologiska egenskaper och skillnader får konsekvenser för hur kvinnan utövar idrott.

Generellt sett behåller flickorna sin rörlighet längre, delvis beroende på mindre muskelmassa. De har också ett övertag när det gäller koordinationen. (Johansson, 2012, s. 80)

Det finns en del fysiologiska skillnader som är relevanta för idrotten. Kvinnor har exempelvis något lägre hemoglobinvärde än män vilket bland annat betyder att de inte har lika hög syreupptagningsförmåga (läs mer i kapitel 1, s.31). De fysiologiska avvikelserna är anledningen till att män och kvinnor skiljs åt inom många tävlingsidrotter - man tävlar helt enkelt inte under samma förutsättningar. (Paulsson & Svalner, 2011, s. 189)

Den idrottande kvinnan riskerar att skada sig i högre utsträckning än män. Hon är särskilt utsatt om hon är dåligt tränad eller deltar i fotboll, enligt en av läroböckerna. Det lyfts fram att det är viktigt att vara frisk och träna lagom hårt, för att inte skada sig eller förvärra sjukdom.

De mest skadedrabbade idrottsgrenarna är ishockey, fotboll, innebandy och handboll. Och de som lättast får skador är flickor som är dåligt grundtränade. (Johansson, 2012, s. 90)

Då smärtar knäet vid rörelse och kan dessutom "låsa" sig. Kvinnliga fotbollsspelare är särskilt utsatta. (Johansson, 2012, s. 95)

Att kvinnor får representera utsatthet för skador och sjukdom förstärks i presentationen av kapitel 4 "Sjukdom och skada - när kan man träna?". Där finns det två olika bilder på tjejer. Den större bilden föreställer en tjej som sitter i ett omklädningsrum och hänger med huvudet. Hon ser ledsen ut och håller i en vattenflaska. Den mindre bilden föreställer en tjej som är förkyld och snyter sig. Inga män är avbildade. Rubrikerna på uppslaget lyder: "Träning och sjukdom", "Vad blir man förkyld av?" och "Har du någon gång tränat eller tävlat när du inte borde det? Varför i så fall?" (Johansson, 2012, s. 86-87).

Bilden av den skadade kvinnan förstärks även i presentationen till kapitel 4 "Idrottsmedicin". En stor bild på Lindsey Vonn när hon åker skidor utför och rundar en port fyller uppslaget. Texten på bilden beskriver Vonnns karriär och meriter, sportens risker och att Vonn råkat ut för flera krascher med skador som följd (Paulsson & Svalner, 2011, s. 78-89).

5.3.2 Den ohälsosamma kvinnan

Den ohälsosamma kvinnan framställs som en kvinna som bantar för hårt och är för smal. Det går alltså att banta "rätt", vilket inte är ohälsosamt. Att vilja gå ner i vikt beskrivs av en lärobok som en viktig orsak till att kvinnor är fysiskt aktiva. Strävan efter att vara smal beror enligt läroböckerna på samhällets ideal om hur kvinnor ska se ut. Denna strävan kan dessutom leda till att kvinnan utvecklar ätstörningar och olika sjukdomar, och detta är vanligare bland flickor än pojkar.

Att vilja gå ner i vikt är en av de främsta orsakerna till att flickor motionerar. Men många bantar också. De bantningsmetoder som presenteras i tidningarna leder nästan aldrig till några varaktiga resultat. Råden kan dessutom vara direkt hälsofarliga. (Johansson, 2012, s. 45)

Fettet du förbränner finns i blodet och kommer från hela kroppen, alltså inte speciellt från den del du jobbar med. Därför kan det vara bättre att promenera än att träna triceps, om du vill ha bort "gäddhänget" från armarna. (Johansson, 2012, s. 64)

Att vara smal har för många blivit ett kännetecken för kvinnlig skönhet och bantning är idag den vanligaste konsekvensen hos främst kvinnor som inte trivs med sin kropp. Det finns också en uppfattning om att man lyckas bättre i samhället om man är smal. Andra faktorer som kan bidra till en önskan att gå ned i vikt är låg självkänsla, negativ kroppsuppfattning och om man har familjemedlemmar eller vänner som bantar. (Paulsson & Svalner, 2011, s. 185)

Var femte flicka i gymnasiet, och även många pojkar, lider av ätstörningar som kan utvecklas till sjukdomarna anorexi, bulimi och sjuklig fetma. Många gånger börjar störningarna efter en vanlig bantningskur. (Johansson, 2012, s. 47)

Den ohälsosamma kvinnan framställs även som en kvinna som tränar för mycket.

Många kvinnor får oregelbunden eller överhoppad mens, både på grund av alltför lite näring och alltför hård träning. Alltför hård träning kan också vara anledningen till att mensdebuten försenas hos en del flickor. Kroppens fettprocent blir helt enkelt för låg när man tränar för mycket. Då fungerar inte hormonerna som de ska, och därför uteblir mens. (Johansson, 2012, s. 81)

Doping i samband med träning framställs som ohälsosamt för kvinnan. Doping i form av anabola steroider beskrivs som mindre vanligt bland kvinnor än män, vilket bl.a. förklaras med att de inte har samma muskulösa ideal att sträva efter.

Bruket är vanligast bland kroppsbyggare och andra som vill ha större muskler. [...]Kvinnor kan få skäggväxt, mörkare röst och mensrubbningar. Dessutom kan deras könsorgan påverkas. Klitoris kan exempelvis bli större. (Johansson, 2012, s. 49-50)

Den ohälsosamma kvinnan beskrivs som en kvinna som röker, snusar och dricker. Den ena läroboken framskriver att kvinnor börjar röka och fortsätter röka i större utsträckning än män, och att användningen av snus har ökat. Kvinnor dricker mer vin än öl, vilket är tvärt emot männens alkoholkonsumerande. Samma lärobok förklarar också att det är farligare för kvinnan än mannen att använda alkohol och tobak. Detta beror på att kvinnan blir tål mindre och för att sjukdomar slår hårdare mot dem.

Varje år börjar 25 000 ungdomar röka i Sverige, fler flickor än pojkar. Varannan rökare kommer att dö flera år i förtid. Därför är det bokstavligen livsviktigt att du kan stå emot rökningen. (Johansson, 2012, s. 32)

Unga kvinnor snusar allt oftare. Det beror bland annat på att tobaksindustrin har satsat på att tillverka specialdesignade snusdosor och godissmakande snus, det vill säga produkter som är avsedda för tjejer. (Johansson, 2012, s. 36)

Tonåriga pojkar och flickor dricker ungefär lika mycket alkohol. Men flickorna har mindre kroppsvolym, och därför påverkas de ofta mer än pojkarna. (Johansson, 2012, s. 38)

Alla sjukdomar som drabbar rökare slår hårdast mot kvinnor. (Johansson, 2012, s. 34)

Den ohälsosamma kvinnan lider av stress, är ängslig och oroad. Detta kan enligt läroböckerna få allvarliga konsekvenser för hälsan.

Att diskutera – 1. Hur kommer det sig att kvinnor oftare är drabbade av stress än män? (Johansson, 2012, s.113)

Man kunde inte finna några fysiska fel på kvinnan som var fullt frisk. Man drog slutsatsen att det helt enkelt var rädslan som avslutade hennes liv. Hennes övertygelse och skräck inför döden påverkade hennes biologiska funktioner i sådan utsträckning att hon dog. (Paulsson & Svalner, 2011, s. 92)

Att kvinnan lider av stress förstärks i presentationen till kapitel 5 om stresshantering och mental träning. Där finns det en bild på en tjej som sitter vid en dator. Hon har uppspärade ögon och ser stressad ut. Texten under bilden lyder: *“Blir du stressad av datorn eller mobilen? Eller skulle du bli mer stressad av att inte alls använda dem en vecka”* (Johansson, 2012, s. 100-101).

5.3.3 Den omhändertagande kvinnan

Den omhändertagande kvinnan framställs som en person som tar hand om både sig själv, sin kropp och andra människor (främst barn). Kvinnan framställs också som en ansvarstagande person. Den omhändertagande kvinnan framställs framförallt i Libers lärobok.

Att kvinnan som tar hand om både sig själv, sin kropp och sina barn framställs i presentationen till kapitel 3 om träningslära. Bilden föreställer en grupp mammor som är ute och tränar med sina barnvagnar i en park. Texten på uppslaget talar om att: *"Oavsett i vilken fas i livet man befinner sig är det viktigt med träning. Vilken aktivitet passar dig bäst?"* (Johansson, 2012, s. 54-55).

Bilden av kvinnan som en omhändertagande kvinna förstärks i presentationen till kapitel 9 om livräddning och första hjälpen. Bilden visar en mamma som går hand i hand med sin lilla dotter på stranden. Mamman håller en badring under ena armen. De går ner mot vattnet där människor badar eller befinner sig på en lång brygga. Texten under bilden lyder: *"Är du beredd? Hur tror du att du skulle reagera om du såg en person som låg i vattnet och ropade på hjälp"*, och ett citat på uppslaget uppmanar: *"ring 112!"* (Johansson, 2012, s. 156-157). Det går även att tolka in ett ansvarstagande i den här bilden, kvinnan är ansvarig att hålla koll på sitt barn och att agera om någon i vattnet behöver hjälp.

Bildtexten *"Fundera över: Hur skulle du reagera om en påverkad kamrat tänkte sätta sig i bilen och köra?"* (Johansson, 2012, s.40) framställer också den omhändertagande kvinnan. Bilden under den citerade texten visar en kvinna som tar ifrån någon ett par bilnycklar. Eftersom texten precis ovanför handlar om att unga män är de mest olycksdrabbade bilförarna, så kan det tolkas som att kvinnan tar nycklarna från en ung berusad man. Därför förstärks bilden av kvinnan som en omhändertagande och ansvarstagande person, en person som ser till att ingen olycka kan ske.

Den omhändertagande kvinnan tar också ansvar för att skapa en hälsosam och trivsamt miljö.

Att kvinnan tar ansvar för en hälsosam arbetsmiljö framställs i presentationen till kapitel 10 om ergonomi, där det finns en bild på en ung kvinna som håller pekfinger för munnen och "hyschar" åt någon (läsaren). Det ser ut som en uppmaning om att vara tyst. Hon håller en bok under armen och bär glasögon. I texten på uppslaget står följande: *"Så här står det i arbetsmiljölagen: "Elever på högstadiet och uppåt ska ges tillfälle att i alla väsentliga avseenden medverka i arbetsmiljöarbetet på arbetsstället genom egna representanter. Dessa utses av eleverna." Hur fungerar det på din skola?"* (Johansson, 2012, s. 166-167).

Den omhändertagande kvinnan framställs som en kvinna som någon gång ska bli gravid/mamma. Enligt läroböckerna ska kvinnan äta och träna hälsosamt, så att hon inte får problem med att bli gravid. Ätstörningar framskrivs som problematiska för fruktbarheten, och rökning ska undvikas.

Om flickors fettmängd sjunker alltför mycket kan menstruationen utebli. Då blir det svårare att bli gravid. (Johansson, 2012, s. 44)

Kvinnliga rökare som föder barn riskerar också att få mindre och sjukare spädbarn. (Johansson, 2012, s. 35)

Läroboken framställer också vikten av kvinnan ska träna och äta på rätt sätt, för att ta hand om sin gravida kropp. Att vara gravid innebär även en del påfrestningar för kroppen, vilka kvinnan ska ha i åtanke och försöka lindra.

De flesta kvinnor, som tränar under graviditeten, har lättare förlossningar än kvinnor som är otränade. De som tränar är dessutom bättre förberedda för tiden efter förlossningen. Träningen kan pågå under hela graviditeten, om den efter hand anpassas till kvinnans tillstånd. Cykelåkning, simning och skidåkning är skonsammare än löpning och bollspel. (Johansson, 2012, s. 81)

Så kallad ölmage, som är vanligt bland allt yngre män, belastar ryggmusklerna. Då ökar trycket i ländryggen. Detsamma gäller vid graviditet. (Johansson, 2012, s. 174)

Den tränande gravida kvinnan förstärks av en bild på en gravid kvinna som motionerar i en vattenbassäng med tillhörande bildtext: *"Simning och vattengymnastik är skonsamt för kroppen när man är gravid."* (Johansson, 2012, s. 81)

6. Diskussion

6.1 Metoddiskussion

Det finns en rad aspekter som kan ha betydelse för vår undersökning och våra resultat. Detta kommer vi nu att synliggöra och diskutera.

Vår undersökning kan antas ha påverkats av vår förförståelse samt av vilka frågor vi valt att ställa till materialet. Det var något vi var medvetna om och gick därför in med ett öppet förhållningssätt, vi lät materialet skapa kategorierna åt oss istället för att på förhand bestämma dem. Vi anser att detta förhållningssätt var det som skulle ge den mest rättvisa och objektiva bilden av materialet. Trots detta förhållningssätt så kan vi inte utesluta att förförståelsen har påverkat resultatet, eftersom detta kan ske både medvetet och omedvetet (Bergström & Boréus, 2005; Esaiasson et al., 2007). När vi läst och studerat innehållet kan vi ha missat underliggande meningar, eftersom det kan vara svårt att synliggöra och urskilja meningar som ligger dolda. Vår tolkning kan således ha brustit i vissa avseenden (Bergström & Boréus, 2005; Esaiasson et al., 2007). Även det teoretiska ramverket för vår uppsats kan antas påverka tolkningen av materialet och således fått inverkan på vårt resultat. Sammantaget är vi ändå nöjda med vårt tolkningsarbete eftersom vi har vidtagit olika åtgärder för att göra den så giltig och tillförlitlig som möjlig (se våra metodologiska överväganden).

Valet att avgränsa oss till att bara analysera bilderna i kapitelpresentationerna kan ses som en brist i vår undersökning. Självklart hade en undersökning som inkluderade samtliga bilder varit det optimala för att kunna göra en heltäckande innehållsanalys av hela läroböckerna. Det är också rimligt att anta att resultatet då möjligen hade kunnat påvisa fler kategorier, eller andra dimensioner av de funna kategorierna av maskuliniteter och femininiteter. På grund av den givna tidsramen var det inte rimligt att hinna genomföra en djupare bildanalys av hela bildmaterialet. Vi anser att denna avgränsning var nödvändig för genomförandet av undersökningen. Övriga bilder kan ändå sägas ha bidragit till vår tolkning och vårt resultat, eftersom vi uppmärksammat och påverkats av bilder när vi läst och analyserat materialet. Med mer tid till förfogande hade vi också fått möjligheten att gå in djupare på textmaterialet. Även då är det rimligt att tänka sig att vi kunnat påvisa fler kategorier, eller andra dimensioner av de funna kategorierna av maskuliniteter och femininiteter. Vårt resultat visar att det finns en viss varians inom varje kategori, t.ex. att den idrottande kvinnan kan tillskrivas olika egenskaper beroende på vilken nivå hon utövar idrott. Med mer tid hade detta kunnat analyseras djupare.

När vi genomförde undersökningen började vi med att koda texten efter alla könsbundna ord, för att hitta text där män och kvinnor beskrevs. Detta gjorde att vi uteslöt text vars innehåll bestod av könsneutrala ord. Det är rimligt att tänka sig att även sådana textpassager kan beskriva män och kvinnor, men in mer implicita ordalag. Trots att texten till ytan ser ut att handla om båda könen och människan i stort, så kan den tänkas ha en manlig eller kvinnlig norm. Dessa könsneutrala passager kan alltså tänkas ha en dold könsbunden mening.

Tillhörande bilder till sådana könsneutrala passager kan tänkas påverka hur texten förstås. Låt säga ett textstycke där ord som "idrottaren" eller "människan" används, och där samtidigt en bild med enbart män används som illustration. En sådan passage kan tänkas visa, framställa och skapa maskuliniteter. På samma sätt åt andra hållet, bilder med enbart kvinnor kan förstärka neutral text på ett sådant sätt att den framställer och skapar femininiteter. I båda böckerna som vi analyserat består stora delar av textinnehållet av könsneutrala ord. Vi har upplevt att det är en viss skillnad mellan böckerna, där boken från Roos & Tegnér i större utsträckning består av könsneutrala ord (Paulsson & Svalner, 2011). Detta kan således innebära att vi missar maskuliniteter och femininiteter som framställs och skapas. Det bidrar också till att resultatet riskerar att framställa skillnader mellan män och kvinnor då likheter som kan förekomma i en könsneutral text inte uppmärksammas. Dock anser vi att vi genom vår noggranna och omfattande läsning och tolkning av läroböckerna, ändå ger en rättvis bild av vilka maskuliniteter och femininiteter som framställs.

6.2 Resultatdiskussion

Maskuliniteterna vi fann i läroböckerna var: den idrottande mannen, den ohälsosamma mannen, den äventyrliga mannen. Vi fann också femininiteterna: den idrottande kvinnan, den ohälsosamma kvinnan och den omhändertagande kvinnan. Ofta skapas dessa olika kategorier i förhållande till varandra. Maskulinitet skapas i kontrast till femininitet genom att t.ex. framhålla män som starkare men mindre rörliga, mer aggressiva, mer prestationsinriktade än just kvinnor. Därmed skapas också en femininitet. Relationen dem emellan är med andra ord en viktig del i hur dessa maskuliniteter och femininiteter skrivs fram i läroböckerna. Maskuliniteter och femininiteter kan också skapas särskilt från varandra, vilket visar sig när den äventyrliga mannen och den omhändertagande kvinnan skapas enligt principen om särskiljande. Alla de olika formlerna i Hirdmans genussystem går att återfinna i de analyserade läroböckerna. Precis som Grahn (2008a) så fann vi att formlerna var användbara, men att även fler formler kan förekomma. Vi har även kunnat utläsa vissa hegemoniska ideal och genusregimer inom idrott och hälsa, som kommer att diskuteras utifrån Connells teorier (Connell, 1987; Connell & Messerschmidt, 2005).

6.2.1 Relationen mellan och inom maskuliniteter och femininiteter

I läroböckerna görs ofta jämförelser män och kvinnor emellan. Det kan bl.a. handla om styrka och syreupptagningsförmåga, val av idrottsaktivitet, risken att utveckla beroende, eller risken att drabbas av sjukdom och skada. Exempelvis beskrivs det i läroböckerna att kvinnor röker mer än män och att unga flickor drabbas av ätstörningar i större utsträckning än unga pojkar. Detta sätt att jämföra män och kvinnor motsvarar Hirdmans formel A-a, där A är den normerande mannen och a hela tiden formas i jämförelse med den normerande mannen (Hirdman, 2001). Kvinnan framställs här som den svagare genom att beskrivas ha mindre muskler än mannen, sämre syreupptagningsförmåga, vara mer utsatt för skaderisker i samband med idrottsutövande, samt att också vara den som oftare drabbas av en sjukdom.

Dock så utmanas denna formel vid några tillfällen där kvinnan ses som den friskare eller starkare. Exempelvis beskrivs det att män drabbas av fetma i större utsträckning än kvinnor och att kvinnor är mer fysiskt aktiva senare i livet. Det finns även ett exempel där Charlotte Kalla beskrivs ha en extremt hög syreupptagningsförmåga och utgöra en av dem som noterat högst konditionsvärde i Sverige. I dessa exempel skulle det kunna sägas att kvinnan får agera A medan mannen här är det svagare könet, och därför a.

Det finns ett fåtal fall av osynliggörande i läroböckerna. I vissa sammanhang och beskrivningar i böckerna så används endast ordet ”idrottsman” eller ”idrottsmän”, och idrottskvinnorna utesluts helt. Detta kan jämföras med Hirdmans formel A- Icke A, där A är mannen och kvinnan ses som en icke-man och icke-varelse som beskrivs med vaghet (Hirdman, 2001). I läroböckerna finns också beskrivningar där ordet “hon” används och syftar till människan. Exempelvis i avsnitten om rökare och om människor i behov av livräddning. En intressant notering här är att “hon” främst används i textavsnitt som syftar till människor som är ohälsosamma och utsatta, vilket skulle kunna förstärka en bild av kvinnan som det svagare könet. Dock så förekommer framförallt ord som “du”, ”idrottaren”, ”motionären” eller både “man/pojke” och ”kvinna/flicka” i texten. Övergripande skapas därför inte ett osynliggörande av kvinnan i läroböckerna. Det finns även textavsnitt som problematiserar kön och idrott, t.ex. diskussionsfrågor och avsnitt om genus och jämställdhet, vilket kan antas medvetenhetsgöra och utmana den manliga normen och osynliggörandet av kvinnan. Det går däremot att urskilja ett visst osynliggörande i framställandet av ”den äventyrliga mannen” och ”den omhändertagande kvinnan”, eftersom den “äventyrliga kvinnan” och “den omhändertagande mannen” lyser med sin frånvaro. Här kan vi se att både män och kvinnor osynliggörs i läroböckerna.

Den normativa formeln A-B innebär att könen är helt åtskilda och därför inte jämförbara. Kvinnans egenskaper är sådana som mannen varken kan eller vill ha (Hirdman, 2001). Detta kan vi se tillämpas på de avsnitt i läroböckerna som behandlar vissa fysiologiska skillnader, där egenskaper som endast kvinnan har beskrivs som problematiska och icke-eftersträvansvärda. Ett exempel på det är kvinnans menstruation och problemen med den, t.ex. att hon kan bli trött och hängig och få järnbrist, bli svullen och känna sig klumpig, samt få problem med att träna och duscha p.g.a. kraftiga blödningar. Denna formel skulle också kunna tillämpas när graviditeten och dess besvär beskrivs. Exempelvis att kvinnan p.g.a. graviditeten får ont i ryggen, får problem med bäckenmuskulaturen och besvär med inkontinens, och måste vara försiktig och träna skonsamt. Liknande resultat har Grahn (2012) visat på i sin studie av läromedel i föreningsidrottens tränarutbildningar.

Inom respektive kön kan vi utläsa hierarkiska relationer. Exempel på det är att den äldre kvinnan/mannen kan ses som norm och eftersträvansvärd inom respektive kön. Den vuxna mannen blir då A och den unga mannen eller pojken blir a. Den vuxna kvinnan blir då B och den unga kvinnan eller flickan b. I denna formel kan alltså a/b beskrivas som den ofullgångna mannen/kvinnan. Bland kvinnor tar det sig i uttryck i ”den omhändertagande kvinnan”, där vikten av att den unga kvinnan ska sköta sin kropp för att kunna bli gravid och senare ta hand om sitt barn är framträdande. Detta förhållande återfinns även bland män i strävan efter den

muskulösa kroppen. En ung man har inte utvecklats fullt ut och är inte kapabel att bygga muskler som en fullvuxen man kan, vilket kan jämföras med Grahns (2008) studie.

6.2.2 Ideal och stereotyper i idrott och hälsa

De olika maskuliniteter och femininiteter som vårt resultat visar kan påvisa den genusregim som finns inom idrotten och skolämnet idrott och hälsa. Inom denna genusregim är vissa egenskaper, beteenden och ideal önskvärda, vilket männen och kvinnorna ständigt måste förhålla sig till (Connell, 1987). Genom att män och kvinnor tänker, handlar, känner, tycker och betar sig på vissa sätt när de utövar idrott och lever hälsosamt/ohälsosamt, så skapas och omskapas maskuliniteter och femininiteter. Många faktorer för att vara hälsosam skrivs fram som könsneutrala och är mer allmänt beskrivna, som textavsnitt där "människan" eller "du" används istället. Detta gäller faktorer som motion, att äta hälsosamt och att må bra både psykiskt och socialt. Olika former av ohälsa framställs däremot som mer eller mindre manliga/kvinnliga. Det är dock rimligt att anta att en hälsosam man/kvinna är motsatsen till en ohälsosam man/kvinna, vilket gör att även hälsa kan bindas till olika maskuliniteter och femininiteter. Det finns både likheter och skillnader mellan mannens och kvinnans kropp, varför/hur män och kvinnor utövar idrott, och vad som anses hälsosamt/ohälsosamt för män och kvinnor. Vissa ideal framställs i läroböckerna som mer eftersträvansvärda än andra och återfinns även hos flera olika maskuliniteter och femininiteter, t.ex. att vara fysiskt aktiv, muskulös och smal. För alla dessa tre faktorerna finns det riktlinjer om i vilken omfattning eller på vilket sätt som män och kvinnor ska vara fysiskt aktiva, muskulösa och smala.

Connells (1987) teori om hegemonisk maskulinitet säger att det finns en maskulinitet som är överordnad alla andra maskuliniteter. Denna maskulinitet är även överordnad den hegemoniska femininiteten, "emphasized femininity". Den muskulösa, vältränade och fysiskt aktiva mannen är en maskulinitet som genomgående i läroböckerna framställs som önskvärd och eftersträvansvärd. Dessa ideal går att utläsa i samtliga kategorier och skulle därför kunna förstås som ideal som uppnått hegemoni. "Den ohälsosamma mannen" beskrivs i motsats till idealen, exempelvis en överviktig, otränad och inaktiv person, vilket förstärker de hegemoniska idealen. En strävan efter att få tillhöra den hegemoniska maskuliniteten kan leda till att män doppar sig, tränar för mycket eller äter för lite. Ett sådant beteende kan innebära att mannen betraktas som ohälsosam av omgivningen, vilket gör att han då får en underordnad ställning gentemot den ideala mannen/hegemoniska maskuliniteten. Beträffande kvinnan så kan idealen om att vara smal, vältränad, fysiskt aktiv och ansvarstagande anses uppnått hegemoni. Dessa ideal går att utläsa i alla funna kategorier för kvinnan. "Den ohälsosamma kvinnan" sätts i motsats till dessa ideal, vilket förstärker idealen. En strävan efter att få tillhöra den hegemoniska femininiteten kan leda till att kvinnor bantar, utvecklar ätstörningar eller tränar för hårt. Hon betraktas då som ohälsosam, vilket gör att hennes ställning blir underordnad gentemot den ideala kvinnan/hegemoniska femininiteten.

Att läroböckerna framställer mannen som äventyrlig och kvinnan som omhändertagande kan sägas ligga i linje med stereotypa föreställningar om män och kvinnor. Även de egenskaper som framställs som mer och mindre manliga/kvinnliga, så som att vara stark/koordinativ,

tävlingsinriktad/social, dopande/bantande, risktagande/ansvarstagande, kan anses motsvara den samhälleliga normen om hur män och kvinnor är/ska vara. Detta kan bero på att det finns en generell genusordning i samhället, likt den Connell (1987) beskriver, som får genomslag i alla institutioner. Samhällets normer och ideal om män och kvinnor återspeglas och skapas på så vis även inom idrotten och skolämnet idrott och hälsa.

Om det är så att maskuliniteter, femininiteter och relationer framställs i läroböckerna med syftet att beskriva samhällets strukturer och ideal, eller om det är så att läroböckerna själva är skapare av dessa är svårt att säga. Det skulle kunna tolkas som att läroböckerna enbart beskriver de hegemoniska idealen som finns i samhället för att sedan problematisera dem. Samtidigt kan läroböckerna genom sina representationer ses som en del i reproduktionen och upprätthållandet av de rådande idealen.

6.2.3 Genus i idrott och hälsa

Tidigare undersökningar har visat att elever i idrott och hälsa har vissa föreställningar om vilka egenskaper och beteenden som anses vara normala för flickor och pojkar, när de deltar i idrottsundervisningen (Larsson et al., 2007). Pojkar förutses ha ”ett aggressivt och tävlingsinriktat uppträdande förutom i samband med aktiviteter som traditionellt betecknas som ’estetiska’”(s. 133), medan flickorna förväntas ha ”en god koordinativ och rytmisk förmåga, ett bristande självförtroende och en obenägenhet att vilja uppträda aggressivt och tävlingsinriktat i undervisningen (särskilt i samband med bollspel) ” (s. 133). Dessa föreställningar om kön hos eleverna kan vi även urskilja hos ”den idrottande mannen” och ”den idrottande kvinnan”. Att mannen tillskrivs vara mer tävlingsinriktad och aggressiv i sitt idrottsutövande, medan kvinnan ses som mer socialt inriktad, ligger även i linje med tidigare undersökningar om idrott och skapande av genus (Larsson, 2001, 2005; Larsson et al., 2007; Olofsson, 1989).

Läroböckerna pekar ut fysiologiska skillnader mellan män och kvinnor. Att särskilja flickor och pojkar på basis av fysiologiska skillnader har också visat sig vara en tendens bland lärare i idrott och hälsa (Larsson, 2004; Redelius, 2009). Att peka ut fysiologiska skillnader mellan könen bidrar enligt Redelius (2009) till att upprätthålla ett genussystem där mannen ses som norm och står högre i rang. Dock görs ansatser i läroböckerna att problematisera dessa ideal och föreställningar genom t.ex. diskussionsfrågor, kritik mot idealen, avsnitt om jämställdhet etc. Detta kan ses som ett sätt att försöka utmana den rådande normen om kvinnor och män. Läroböckerna reproducerar alltså traditionella föreställningar inom vilka kvinnor och mäns skillnader förstärks och i vissa fall stereotypiseras, men försöker också att problematisera och på så sätt utmana rådande normer.

Samtidigt som delar av texterna förstärker skillnaderna mellan kvinnor och män, så råder även en likhetsdiskurs i läroböckerna likt den Berge och Widding (2006) fann i sin undersökning om läromedel, d.v.s. att flickor och pojkar får göra samma saker. Forskarna konstaterade att det trots likhetsdiskursen rådde en manlig norm i böckerna, eftersom pojkar/män var överrepresenterade i materialet och fick göra fler saker. Då vi inte har gjort en kvantitativ

undersökning kan vi inte, liksom Berge och Widding, uttala oss om huruvida män eller kvinnor är överrepresenterade i materialet. Vi kan dock se en skillnad i hur män och kvinnor framställs, där vissa aktiviteter, beteenden och problem framställs som mer typiska för antingen det manliga eller kvinnliga könet. Exempelvis gjorde vi tolkningen att avsnitten om rökning var mer riktat till kvinnor och avsnitten om doping var mer riktat till män. Precis som Berge och Widdings granskning av läroböcker visade, så kan vi konstatera att våra undersökta läroböcker har infogat textavsnitt där kön, könsrelationer och könsmakt lyfts fram. Ibland dyker denna text upp under särskilda rubriker och kapitel, vilket kan jämföras med de s.k. öar av könsmedveten text liksom de som Berge och Widding beskriver och ställer sig kritiska emot. Vi kan också konstatera att läroböckerna lyfter fram idrottens historia och manliga norm, och hur detta får påverkan på dagens idrott och synen på manliga och kvinnliga idrottare. Detta går att jämföra med det som Larsson (2001, 2005) och Olofsson (1989) skriver angående genus och jämställdhet i idrottens historia. Vår undersökning visar också, precis som tidigare forskning om läromedel av Grahn (2008b), att läroböckerna skapar genus i form av antingen jämförande eller särskiljande.

6.3 Slutsatser och implikationer

Genom vår undersökning har vi funnit tre framträdande och återkommande maskuliniteter: Den idrottande mannen, Den ohälsosamma mannen och Den äventyrliga mannen. Vi har också funnit tre framträdande och återkommande femininiteter: Den idrottande kvinnan, Den ohälsosamma kvinnan och Den omhändertagande kvinnan. Dessa kategorier skapas ofta i förhållande varandra. Vi kan även se att de ibland skapas genom ett särskiljande. Relationen mellan och inom maskuliniteter och femininiteter är en viktig del i hur dessa skrivs fram i läroböckerna. Vi har även kunnat utläsa vissa hegemoniska ideal och genusregimer i den bild som ges i läroböcker i idrott och hälsa. Eftersom vår undersökning påvisar att läroböckerna framställer och skapar vissa stereotypa bilder av män och kvinnor inom idrott och hälsa, så är det viktigt att elever och lärare blir medvetna om detta. På så sätt kan de använda och problematisera läroböckerna, för att uppnå skolämnets syfte om att "medvetandegöra och motverka stereotypa föreställningar om vad som anses vara manligt och kvinnligt samt belysa konsekvenserna av olika kroppsideal" (Skolverket, 2014). Vår undersökning visar också att det är viktigt för lärare att ha ett kritiskt förhållningssätt gentemot läroböcker, särskilt med tanke på att det är de själva som är ytterst ansvariga för användandet av dem.

Om det är så att maskuliniteter, femininiteter och relationer framställs i läroböckerna med syftet att beskriva samhällets strukturer och ideal, eller om det är så att läroböckerna själva är skapare av dessa kan vi utifrån vår undersökning inte svara på. Ytterligare analys av materialet för att kunna dra sådana slutsatser behövs, t.ex. en djupare analys av den könsneutrala texten med tillhörande bilder och en kvantitativ innehållsanalys. Det hade också varit intressant att undersöka hur och i vilken omfattning läroböcker används i undervisningen i idrott och hälsa. Ökad kunskap om läromedel och dess betydelse i undervisningen skulle kunna utveckla undervisningen i idrott och hälsa, samt lärarprofessionen.

Referenser

Berge, B. & Widding G. (2006). *En granskning av hur kön framställs i ett urval av läroböcker - Underlagsrapport till Skolverkets rapport "I enlighet med skolan värdegrund?"*. Umeå universitet, Pedagogiska institutionen. Hämtad från <http://www.skolverket.se/publikationer?id=1659>

Bergström, G. & Boréus, K. (red.). (2005). *Textens mening och makt. Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. (2. uppl.). Lund: Studentlitteratur.

Bryman, A. (2011). *Samhällsvetenskapliga metoder*. (2., [rev.] uppl.) Malmö: Liber.

Calderon, A. (2012). *Tema Läromedel - Hur väljs och kvalitetssäkras läromedel?* Hämtad 14 april 2014 från Skolverket, <http://www.skolverket.se/skolutveckling/forskning/didaktik/tema-laromedel/hur-valjs-och-kvalitetssakras-laromedel-1.181769>

Carli, B. (2004). *The making and breaking of a female culture: the history of Swedish physical education 'in a different voice'*. Diss. Göteborg: Univ., 2004. Göteborg.

Connell, R. (1987). *Gender and power: society, the person and sexual politics*. Stanford, Calif.: Stanford University Press.

Connell, R. (1999). *Maskuliniteter*. Göteborg: Daidalos.

Connell, R. (2009). *Om genus*. (2., utvidgade och omarb. uppl.) Göteborg: Daidalos.

Connell, R. & Messerschmidt, J.W. (2005). Hegemonic masculinity: rethinking the concept. *Gender & society (Online)*. (2005(19):4, s. 809-828). doi: 10.1177/0891243205278639

Esaiasson, P., Gilljam, M., Oscarsson, H., Wängnerud, L. (2007). *Metodpraktikan*. Stockholm: Norstedts Juridik AB.

Grahn, K. (2008a). *Flickor och pojkar i idrottens läromedel: konstruktioner av genus i ungdomsträna-utbildningen*. Diss. Göteborg : Göteborgs universitet, 2008. Göteborg.

Grahn, K. (2008b). *Flickor och pojkar i text och bild: Konstruktion av genus i idrottens läromedel*. Hämtad 14 april 2014 från <http://www.idrottsforum.org/articles/grahn/grahn080903.html>

Grahn, K. (2012). Youth athletes, bodies and gender: gender constructions in textbooks used in coaching education programmes in Sweden. *Sport, Education and Society*. doi: 10.1080/13573322.2012.722549

Hall, S. (red.) (1997). *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*. London: Sage Publications Ltd.

Hirdman, Y. (2001). *Genus: om det stabila föränderliga former*. (1. uppl.) Malmö: Liber.

Hirdman, Y. (2007). *Gösta och genusordningen: feministiska betraktelser*. Stockholm: Ordfront.

Johansson, B. (2012). *Idrott och hälsa*. Stockholm: Liber.

Larsson, H. (1997). Läromedel under genusluppen. *Tidskrift i gymnastik & idrott*. (124(1997):3, s. 15-18).

Larsson, H. (2001). *Iscensättningen av kön i idrott: en nutidshistoria om idrottsmannen och idrottskvinnan*. Diss. Stockholm : Stockholms universitet, 2001. Stockholm. Hämtad från <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:185372/FULLTEXT01.pdf>

Larsson, H. (2004). Skolidrotten befäster traditionell genusordning. *KRUT* (nr. 113, 1/2004). s. 61-79.

Larsson, H. (2005). Idrottens genus: en forskningsgenomgång. *Kvinnovetenskaplig tidskrift*. (2005(26):1, s. [27]-39). Hämtad från <http://ojs.ub.gu.se/ojs/index.php/tgv/article/viewFile/2327/2081>

Larsson, H. (2012). Skolans rörelseuppdrag. I H. Larsson & J. Meckbach (Red.), *Idrottsdidaktiska utmaningar* (s. 36-53). (2. uppl.). Stockholm: Liber.

Larsson H., Redelius K., Fagrell B. (2007). ”Jag känner inte för att bli en...kille” - Om heteronormativitet i ämnet idrott och hälsa. *Utbildning och demokrati, volym 16, nr 2, 113-138*. Hämtad från <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:736/FULLTEXT01.pdf>

Nationalencyklopedin. (2014a). Hämtad 15 maj 2014 från <http://www.ne.se/genus/181336>

Nationalencyklopedin. (2014b). Hämtad 15 maj 2014 från <http://www.ne.se/lang/stereotyp/315197>)

Olofsson, E. (1989). *Har kvinnorna en sportlig chans? Den svenska idrottsrörelsen och kvinnorna under 1900-talet*. Umeå: Univ.

Paulsson, J. & Svalner, D. (2011). *Idrott och hälsa 1 & 2*. Malmö: Roos & Tegnér.

Redelius, K. (2009). Genus och skolframgång i ämnet idrott och hälsa. *Svensk Idrottsforskning*. (1-2009, s. 42-44). Hämtad från http://www.gih.se/Documents/CIF/Tidningen/2009/1_2009/SVIF%20091%20s42-44.pdf

Sandström, A. (2012). *Vad är läromedel?* Hämtad 14 april 2014 från Skolverket, <http://www.skolverket.se/skolutveckling/forskning/didaktik/tema-laromedel/vad-ar-laromedel-1.181690>

SFS 2010:800. *Skollagen*, hämtad 14 april 2014 från Riksdagen, http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/Skollag-2010800_sfs-2010-800/

Shilling, C. (2003). *The body and social theory*. (2. ed.) London: Sage.

Skolverket. (2006) *I enlighet med skolans värdegrund*. (Rapport 285:2006). Stockholm: Fritzes. Hämtad från <http://www.skolverket.se/publikationer?id=1659>

Skolverket. (2014). *Ämnesplan för Idrott och hälsa, Gy 11*. Hämtad från <http://www.skolverket.se/laroplaner-amnen-och-kurser/gymnasieutbildning/gymnasieskola/idr?tos=gy&subjectCode=IDR&lang=sv>

Wright, M.V. (1999). *Genus och text: när kan man tala om jämställdhet i fysikläromedel?*. Stockholm: Statens skolverk. Hämtad från <http://www.skolverket.se/publikationer?id=590>

Wahlström, E. (2013), *Kroppsideal i Idrott och hälsa - En studie om kvinnors och mäns kroppar i läroböcker i skolämnet Idrott och hälsa*. Examensarbete, Gymnastik- och idrottshögskolan, Lärarprogrammet. Hämtad från <http://gih.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2:669187>

Förfrågan om läromedel i idrott och hälsa

Li Persson

6 mar

Till: xxx

Hej!

Vi är två lärarstudenter från Göteborgs universitet. Just nu läser vi vår sista termin och skall skriva ett examensarbete i idrott och hälsa. Vi vill undersöka kroppsideal i läromedel för högstadiet/gymnasiet i idrott och hälsa, därför behöver vi få tag på relevanta läroböcker. Av den anledningen kontaktar vi er, vi hoppas att ni som förlag kan hjälpa oss med detta. Vi undrar följande:

- Distribuerar ni läroböcker för högstadiet/gymnasiet i idrott och hälsa?
- Har ni någon uppfattning om vilka läroböcker som är mest köpta/använda?
- Finns det möjlighet för oss att få ta del av dessa läroböcker?

Tacksam för svar!

Med vänlig hälsning

Charlotte Ingebrigtsen och Li Persson

Kategorier

Maskuliniteter

Den muskulösa mannen
Den presterande mannen
Elitmannen
Den snusande mannen
Den överviktiga mannen
Den dopade mannen
Den äventyrliga mannen
Den idrottande mannen
Den stela/orörliga/okoordinativa mannen
Den starka mannen
Den tävlingsinriktade mannen
Den otränade mannen
Den ohälsosamma unga mannen
Den skadade mannen
Den våghalsiga mannen
Den modiga mannen
Den risktagande mannen
Den oansvariga mannen
Den uthålliga mannen
Dem coola mannen
Den hårda mannen
Den motionerande mannen

Femininiteter

Den mindre muskulösa kvinnan
Den presterande kvinnan
Elitkvinnan
”Kvinnoproblem”-kvinnan
Den ohälsosamma kvinnan
Den rökande kvinnan
Den snusande kvinnan
Den utsatta kvinnan
Den omhändertagande kvinnan
Den smala kvinnan
Den välformade kvinnan
Den tränande kvinnan
Den motionerande kvinnan
Den bantande kvinnan
Den dopade kvinna
Den sjuka kvinnan
Den framtida modern
Den rörliga/koordinativa kvinnan
Den sociala kvinnan
Den idrottande kvinnan
Den skadade kvinnan
Den vidskepliga kvinnan
Den döende kvinnan
Den ledsna kvinnan
Den svaga kvinnan
Den graciösa kvinnan
Den ridande kvinnan
Den behövande kvinnan